

SOSYAL BİLGİLER 6

1.DÖNEM KONU

ÖZETLERİ

DERS NOTLARI

Zeki DOĞAN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

1.ÜNİTE BİREY VE TOPLUM

TOPLUMDAKİ ROLLERİM

Rol: Bir grup etkinliğinde yer alan bireylerin üstlendikleri görevlere **rol** denir. Bir başka deyişle; üyesi olduğumuz grupta üstlenmemiz gereken görevlerdir.

- Birey olarak dünyaya geldiğimiz andan itibaren içinde bulunduğumuz grup ve kurumlarda çeşitli sosyal roller üstleniriz.
- Rollerimizin bir kısmı **doğuştan sahip olduğumuz** rollerdir. Bu rollerin bazıları **evlat** ya da **kardeş** olmak gibi biyolojik özelliklerimizden kaynaklanan, herhangi bir ilgi ve yeteneği gerektirmeyen rollerdir. **Bunları seçme imkânımız yoktur.**
- Bazı rollerimizde **sonradan sahip olduğumuz** rollerdir. Bunlar kendi isteğimizle katıldığımız grupların bize yüklediği rollerdir. **Sınıf başkanı olmak, takım kaptanı olmak** gibi.

Bu da gösteriyor ki;

- ✓ **Bir insan aynı anda birden fazla role sahip olabilir.**
- ✓ **İnsanlar içinde bulundukları gruplara göre farklı roller üstlenirler.**
- ✓ **Rolümüz, içinde bulunduğumuz gruba veya kuruma göre değişebilir.**

- Görevlerimiz ya da toplumun bizden beklediği davranışlar olarak ifade edebileceğimiz roller çok çeşitli olabilir. Örneğin Zeki Bey, okulda **öğretmen** rolünde iken, pazarda **müşteri** rolündedir. Evine geldiğinde ise karısına karşı **eş**, çocuklarına karşı **baba** rolündedir. Evlerine misafir gelirse bir de **ev sahibi** rolünü üstlenir.

- **Rollerimiz** bize birtakım haklar ve sorumluluklar yükler.
- **Haklarımız** hukukun çizdiği sınırlar çerçevesinde sahip olduğumuz kazanımlar ya da yapabileceklerimizle ilgilidir.
- **Sorumluluklarımız** ise üstlendiğimiz rollerimizin gereklerini yerine getirmeye ilgilidir.
- Örneğin okulda eğitim öğretim hizmetlerinden faydalanmak **hakkımız**, ders çalışmak **sorumluluğumuzdur.**

- Yaşımız ilerledikçe rollerimiz (**çocuk, öğrenci, öğretmen, baba** vb.) ve sorumluluklarımız değişir.
- Eğitim öğretim hayatımızı tamamladıktan sonra **meslek grupları** içinde yer alan bir birey oluruz. İçinde yer aldığımız meslek grubunun gerektirdiği davranışlara ve kurallara uygun hareket etmeye **mesleki rol** denir.
- Kişilerin toplumda bulundukları bu konuma **toplumsal statü**, bu statüye bağlı olarak elde ettikleri hak ve görevlere de **toplumsal (sosyal) rol** denir.

Grup: En az iki ve daha fazla kişiden oluşan, ortak bir amaçları olan, aralarında dayanışma ve işbirliği bulunan topluluğa grup denir.

Örnek: 6-A Sınıfı, Tiyatro Ekibi, İzci Kulübü, Halk Oyunları Ekibi

Görev: Bir grup içinde yer alan bireylerin rollerinin gereğini yerine getirme zorunluluğudur.

Hak: Bir işi yapabilme yetkisidir.

- Birey olarak içinde bulunduğumuz toplum düzeni bize bazı haklar sağlar. Tıpkı içinde bulunduğumuz grup ve kurumların bize çeşitli haklar sağlaması gibi.

Sorumluluk: Bir kişinin kendi yetki alanına giren bir işin sonuçlarını üstlenmesidir. Herkesin içinde bulunduğu gruba ve kuruma göre çeşitli sorumlulukları vardır.

- ✓ Bir öğretmenin derse hazırlıklı gelmesi,
- ✓ Bir öğrencinin ödevlerini yapması,
- ✓ Bir hizmetlinin okulu temiz tutması birer sorumluluk örneğidir.

BİZİ "BİZ" YAPANLAR

Kültür: Bir toplumun tarih boyunca ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin hepsine kültür denir.

Kültürü oluşturan manevi unsurlar

Tarih, dil, din ve inançlar, ahlak kuralları, örf ve adetler, komşu kültürler, yasalar ve hukuk kurallarıdır.

Kültürü oluşturan maddi unsurlar

Coğrafi konum, simgeler, doğal ortam özellikleri, iklim özellikleri, su özellikleri, arazi yapısı, toprak özellikleridir.

Kültürün Özellikleri

1. Millidir. 2. Tarihidir. 3. Özgündür. 4. Ahenkli bir bütündür. 5. Canlı ve tabii bir varlıktır. 6. Özü değiştirilemez. 7. Milletin ortak malıdır.

- **Kültür** kuşaktan kuşağa aktarılan bir sosyal mirastır. Varlığını ve canlılığını ancak bu yolla sürdürebilir. Aktarma vasıtaları ise eğitim-öğretim, gelenekler, din, dil, sanat, edebiyat, folklor gibi, çeşitli kültür taşıyıcı öge ve eserlerdir.

- **Kültür toplumlara özgüdür**, bu nedenle her toplumun kültürü bir diğerinden farklıdır.
- **Kültür süreklidir** ancak zamanla değişikliklere uğrayabilir.

- Ülkeden ülkeye kültürel farklılıklar olduğu gibi, yöreden yöreye bile **kültür farklılığı** olabilir.
- **Bölgeden bölgeye kültürel farklılığın olmasında**; coğrafi konum, alınan eğitim, yüzey şekilleri, gelenek ve görenekler, iklim ve bitki örtüsü gibi nedenler etkilidir.

Kültürel Unsurlarımız

El sanatlarımız, düğünlerimiz, yöresel lezzetlerimiz, halk oyunlarımız, türkülerimiz, fıkralarımız, düğünlerimiz, kına gecelerimiz, askere uğurlamalarımız, geleneksel evlerimiz ve bayramlarımızdır.

Dini ve milli bayramlarımız ile mevsimlik bayramlar, milli birlik ve beraberliğimizi sağlayan önemli kültürel unsurlardandır. Ramazan ve Kurban Bayramları dini bayramlarımızdır.

Millî Kültür: Kuşaktan kuşağa aktarılan ve bir toplumu diğer toplumlardan ayıran hayat tarzı o toplumun millî kültürüdür.

- **Millî kültür** aynı zamanda millî kimliği oluşturur.
- Kültür, millî birlik ve beraberliğe katkı sağlar. Din, dil, tarih millî kültürün unsurlarındandır.

Din, insanların duygu ve düşüncelerini etkileyerek günlük hayatlarını, yaşam tarzlarını şekillendirir.

- İslamiyet'in birleştirici gücü, millî kültürümüzü etkileyerek toplumsal birlikteliğimizi güçlendirmiştir. Toplumsal birlikteliğimizin güçlenmesine **Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlâna Celâleddin-i Rumi** gibi şahsiyetlerin eserleri de katkı sağlamıştır.

Dil, kültürün nesilden nesile aktarılmasının ve gelişmesinin en önemli aracıdır. Millet hayatındaki devamlılık dil sayesinde sağlanmış olur.

- Kültürün bazı unsurları varlığını ve devamlılığını dile borçludur. Toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olan değerler, örf ve âdetler, gelenek ve görenekler dil vasıtası ile nesilden nesile aktarılır.

Tarih, toplumların başından geçen olayları, zaman ve yer göstererek anlatan; bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalıdır.

- Bir kültür unsuru olarak tarih fertler için olduğu kadar milletler için de önemlidir. Tarih yeni nesillerde **millî bilincin oluşmasında, millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında** rol oynar.

Kültürel değerlerimizin toplumda birlik ve beraberliğimize katkıları

- ✓ **Dilimiz köprü gibidir. Çünkü kültürel mirasın aktarılmasını sağlar.**
- ✓ **Geleneklerimiz toplumsal tecrübenin aktarılmasını sağlar.**
- ✓ **Sanat toplumsal estetik anlayışını geliştirir.**
- ✓ **Tarih insanın hafızası gibidir. Çünkü yaşadıklarımızı saklar.**
- ✓ **Örfümüz toplumda bireysel davranışlarda uyum sağlar.**
- ✓ **Dinimiz birleştirici güçtür. Toplumsal birlikteliğimizi güçlendirir.**

KIR ÇİÇEKLERİ GİBİYİZ RENGÂRENK

Önyargı, bir kişi ya da olaya ilişkin yeterli bir bilgi edinmeden, önceden, peşin bir karara varmış olma durumudur.

- Önyargı, bir durum ya da kişinin aleyhine bazen de lehine olarak önceden oluşturulmuş bir kanaat ya da yanlılığı oluşturur.
- Bir kişi ya da gruba önyargı olduğu zaman, o kişi ya da grup da önyargılı olur.

Önyargının sebepleri: Karşımızdaki kişiyi yeterince tanımamak, farklılıklara saygılı olmamak, empati kurmamak...

Önyargının çeşitleri: Cinsiyet, ırk, din, millet ya da sosyo-ekonomik durumdan kaynaklanan önyargı...

Önyargının sonuçları: Arkadaşlık ilişkilerinde bozulma, toplumda ayrışma, toplumsal çatışma...

Önyargıların Temel Özellikleri

- İnsanları sınıflandırır. Zenci, Çinli gibi...
- Basmakalıp yargılar oluşturur. Zencilerin kirli oldukları gibi...
- İnsanlar arasında sosyal uzaklık yaratır. Komşu olmak istememe, aynı ortamda bulunmak istememe gibi...
- İnsanlarda aşağılık duygusu oluşturur.
- İnsanlar arasında düşmanlık duyguları yaratır.

Ayrımcılık: Bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir.

Kalıp yargı: Belirli bir nesneye ya da gruba ilişkin bilgi eksikliklerimizi dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler ve düşüncelerdir.

Örneğin, her sarışın turistin Alman olduğunu, bütün Japonların çalışan olduğunu, Arapların temiz olmadığını düşünmek gibi...

Önyargılar ve Kalıp Yargıların Toplumsal Etkileri

Önyargılar ve kalıp yargılar toplumsal açıdan olumsuz etkiler bırakırlar. Bu da toplumsal yaşamda ayrışmalara neden olur. İnsanlar arasında nefret ve düşmanlık duygularının oluşmasına ve sonuçta çatışmalara yol açarak, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye zarar verir. Farklı inanç ve kültürlere karşı olumsuz kalıp yargılar oluşmasına sebep olabilir.

Empati: Bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak, olaylara onun bakış açısıyla bakması o kişinin duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışmasıdır.

BİR ELİN NESİ VAR İKİ ELİN SESİ VAR

Kendi gücümüzü ve olanaklarımızı, başkalarının iyiliği için kullanma **yardımlaşma**, topluluğu oluşturan bireylerin bir konuda duygu, düşünce ve karşılıklı çıkar birliği içinde olmaları **dayanışma**dır.

Sivil Toplum Kuruluşu: İnsanların toplumdaki herhangi bir ihtiyacı karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelerek kurdukları dernek, vakıf ve sendika gibi oluşumlara (STK) denir.

- Sivil toplum kuruluşları gönüllülük esasına dayalı olarak yaptıkları çalışmalarla toplumda dayanışmanın oluşmasına katkı sunarlar.
- **Türk Eğitim Vakfı (TEV), Kızılay, Darülaceze, Mehmetçik Vakfı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı** vb.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın bireysel ve toplumsal katkıları

- ✓ İnsanlarla iletişimimizi artırır.
- ✓ Bir arada yaşamamızı sağlar.
- ✓ Sosyal bağlarımızı güçlendirir.
- ✓ Toplumsal huzuru sağlar.
- ✓ İnsanlar arasındaki sevgi, saygı ve kaynaşmayı sağlar.
- ✓ Toplumdaki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri de önler.
- ✓ Toplumsal dayanışmayı geliştirir.

İmece: Kırsal kesimlerde ortak ya da kişisel işlerin el birliğiyle ve sırayla yapılmasına dayanan geleneksel yardımlaşmaya **imece** denir.

HAK, ÖZGÜRLÜK, SORUMLULUK

Temel Haklar: Kişinin insanca yaşayabilmesi ve kendini geliştirebilmesi için gerekli olan haklar ve özgürlüklerdir.

Bazı temel hak ve özgürlüklerimiz şunlardır:

- **Yaşama Hakkı:** En temel insan hakkıdır. Diğer hakların kullanılması bu hakkın varlığına bağlıdır.
- Kişi dokunulmazlığı hakkı
- Konut dokunulmazlığı hakkı
- Eğitim hakkı
- Sağlık hakkı
- Din ve vicdan özgürlüğü
- Düşünce ve ifade özgürlüğü

Hak: İnsanların herhangi bir işi yapma yetkisine hak denir. Hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkililerdir. Yaşama hakkı, eğitim hakkı gibi.

Özgürlük: Kişinin başkasına zarar vermeden dilediği her şeyi yapabilmesine özgürlük denir. Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü gibi.

Tüketici Hakları: Hakkımızı arayabilmek için aldığımız ürünün garanti belgesini, fiş veya faturasını mutlaka almalıyız. Tüketici hakları, yasayla koruma altına alınmıştır. Herhangi bir ürün satın alındıktan itibaren 7 gün içinde hiç bir gerekçe gösterilmeden geri iade edilebilir.

Tüketici hakları ihlal edildiğinde,

- Belediyelere
- Tüketici Hakları Derneğine
- Tüketici Hakları Merkezine
- Tüketici Mahkemesine
- Tüketici Sorunları İl/İlçe Hakem Heyetine
- Reklam Kuruluna başvurulabilir.

Devletin hizmet aksamalarında ise;

- Belediyelere,
- Muhtarlıklara,
- Kaymakamlıklara ve
- Valiliklere başvurulabilir.

Dilekçe Hakkı: Bireylerin, kişisel veya kamusal konularla ilgili dilek ve şikâyetlerini yalnız veya başkaları ile birlikte yargı organı dışındaki resmi kuruluşlara sunabilme hakkıdır.

- Resmi kurumlara istek ve şikâyetlerimizi bu hak ile bildirebiliriz.
- Normal kurumlara yazılan dilekçeler **30 gün** içinde,
- TBMM'ye yazılan dilekçeler **60 gün** içinde cevaplandırılmak zorundadır.

Bilgi Edinme Hakkı: Bir kişinin bir konu hakkında bilgi edinmek istemesidir. Her hangi bir kamu kuruluşundan istediğimiz konu hakkında bilgi edinme hakkına sahibiz.

- Bilgi Edinme Hakkı Kanunundan yararlanmak için yapılan başvurular **15 iş günü** içinde cevaplandırılır.

2.ÜNİTE KÜLTÜR VE MİRAS

DESTAN VE YAZITLARDA TÜRKLER

- Türklerin bilinen ilk yurdu **Orta Asya**'dır. Orta Asya batıda Hazar Denizi, doğuda Kingan Dağları, kuzeyde Altay Dağları, güneyde ise Tibet Platosu ve Hindukuş Dağları arasında yer alır. Bu coğrafyada yaşayan Türkler, İslamiyet'ten önce **Hun, Kök Türk** ve **Uygur** gibi devletler kurmuştur.
- Orta Asya'nın coğrafi özellikleri, **bozkır kültürü**nün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bozkır kültürü, Türkler arasındaki sosyal ve ekonomik yapıyı şekillendiren temel faktördür. Doğaya karşı verilen mücadele Türklerle **sosyal, siyasi, askerî yetenekler** kazandırmıştır. Bu sayede Orta Asya, dünya tarihinin büyük cihangirlerinin vatanı olmuştur.
- Geniş bozkırların ortasında her an saldırıya açık, savunmasız bir coğrafyada yaşayan Türkler, **mücadeleci ve savaşı** bir karakter kazanmışlardır.
- **Çadır, kilim** ve **demir** bu kültürün önemli unsurlarındandır. Türkler yılın belli bölümlerinde mevsim koşullarına göre yerlerini değiştirerek **konargöçer** (göçebe) bir hayat tarzı yaşamakta ve daha çok **hayvancılık** ile uğraşmaktaydılar.

Kurgan: Orta Asya'da ki eski Türk mezarlarına kurgan denilirdi. Genellikle devlet yöneticileri için yapılmışlardır. Eski Türklerde ölen kişi **kurgan** denilen mezara değerli eşyaları ile birlikte gömülürdü. Koruma amaçlı üzerine toprak ya da taş yığılmış olan kurganların önemli bir özelliği de etrafının taş parçaları ile çevrilmiş olmasıdır.

- Türkler arasında **Gök Tanrı inancı** yaygındı. Türkler, ölümlerinin ardından **yuğ** adı verilen cenaze törenleri düzenlerlerdi. **Ölümden sonraki yaşama inandıkları** için ölümlerinin değerli eşyaları ve silahları da mezara konurdu.
- Türkler, **yarı göçebe** yaşam tarzını benimsedikleri için gelişmiş bir yazılı kültüre sahip değillerdi. Yazılı hukuk kuralları da bulunmazdı.
- Türklerde sosyal ve siyasal yaşamı düzenleyen yazılı olmayan hukuk kurallarına **töre** adı verilirdi. Töre; **adalet, eşitlik** ve **iyiliğe** dayanırdı. Töreye kağan bile uymak zorundaydı.
- Töre aynı zamanda **devletin devamlılığı** için de önemli idi.

Kut inancı: Türkler hükümdarlık yetkisinin kendilerine Gök tanrı tarafından verildiğine inanıyorlardı. Bu inaniş **Kut anlayışı** denirdi. Kutun kan yoluyla babadan oğula geçtiği kabul ediliyordu. Kanında kut olan herkes devlet yönetiminde hak sahibiydi. Bu nedenle Türklerde ülke hanedan üyelerinin ortak malı sayılmıştır. Bu inaniş hanedan üyeleri arasında **taht kavgaları** yaşanmasına ve devletin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.

- **Kurultay:** Devlet işlerinin görüşülerek karara bağlandığı meclise **toy** (kurultay), denirdi. Kağanın başkanlığında toplanan kurultaya boy beyleri ve Kağanın eşi (**hatun**) de katılırdı.

ORTA ASYA'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ

ASYA HUN DEVLETİ

- Orta Asya'da kurulan **Asya Hun Devleti** tarihte bilinen ilk Türk devletidir. Devletin bilinen ilk hükümdarı **Teoman**'dır.
- Teoman'ın oğlu **Mete Han**, Orta Asya'da siyasi hâkimiyeti sağladıktan sonra Çin topraklarına doğru akınlara başlamıştır. Çinliler, Türk akınlarını durdurabilmek için **Çin Seddi**'ni yapmışlardır.
- Mete Han, Çin Seddi'ni kolayca aşarak Çin imparatorunu yıllık vergiye bağlamıştır.
- Mete Han orduyu on, yüz, bin gibi bölümlere (**onlu sistem**) ayırarak disiplinli bir ordu kurmuş, bu "**onlu sistem**" günümüze kadar gelmiş ve dünyadaki birçok devlete örnek olmuştur.

İlk düzenli ordu teşkilatı Büyük (Asya) Hun hükümdarı **Mete Han** tarafından kurulmuştur. Bu yüzden günümüzde **Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuruluş yılı** olarak Mete Han'ın tahta çıktığı M.Ö 209 yılı kabul edilir.

- Mete Han, **Orta Asya'da Türk birliğini sağlamış**, birçok yabancı kavmi kendi hükümrancılığı altına almıştır. Mete Han, Hun Devleti'ne **en parlak dönemini** yaşatmıştır.

Bilgi: Asya Hun Devleti;

- Başkenti **Ötüken**'dir.
- Tarihte bilinen **ilk Türk devletidir**.
- En güçlü zamanını **Mete Han** döneminde yaşamıştır.
- Mete Han orduyu **onlu sisteme** göre düzenlemiştir.
- Destanları **Oğuz Kağan Destanı**'dır.

- Konargöçer Türklerin **pantolon, çizme, yelek, kemer, ceket ve gömlek** gibi giyim eşyalarını kullandığı bilinmektedir. Türkler giysilerini koyun, kuzu ve av hayvanlarının derisi ile koyun, keçi ve deve yününden yaparlardı.
- **İpek Yolu** ticaretine önem veren Kök Türkler yünden ve deriden kumaşlar satıp ipek kumaşlar ithal ettiler.
- Türkler, tarihte **demir madenini ilk işleyen** milletlerdendir. Başlıca mesleklerinden biri **madencilik** olan Türkler; savaş aletleri, tabaklar, maşrapalar, heykeller vb. eşyalar yapmışlardır.

KÖKTÜRK DEVLETİ (GÖKTÜRKLER)

- Hun Devleti yıkıldıktan sonra Türkleri yeniden birleştiren **Kök Türkler** oldu. Kök Türklerle ait **Ergenekon Destanı**’nda Kök Türklerin yeni bir devlet kurmaları anlatılır.
- **Bumin Kağan** tarafından 552 yılında kuruldu. **Türk adı ile anılan ilk Türk devletidir.** Bumin Kağan Orta Asya’da Türkçe konuşan boyları bir araya getirdi. **Ötüken**’i Kök Türk Devleti’nin merkezi yaptı.
- **Kök Türkler, Türk tarihinin model devletidir.** Sosyal yapı, devlet teşkilatı ve inanç sistemi ile uzun yıllar bütün Türk devletleri için model oldu.

Köktürkler;

- Tarihte **Türk adını** ilk defa devlet adı olarak kullanan topluluktur.
- Hunlardan sonra Türk boylarını bir araya toplayan ikinci Türk devletidir.
- **İlk Türk alfabesini** kullanmışlardır.(Göktürk alfabesi)
- Destanları **Ergenekon Destanı**’dır.

II. KÖKTÜRK (KUTLUK) DEVLETİ

- Köktürk devletinin dağılmasından Çinlilere başkaldıran Türkler **Kutluk Kağan** liderliğinde Ötüken’i aldı. Kutluk Kağan **İlteriş** unvanı alarak II. Kök Türk (Kutluk) Devletini kurdu. (682-742)
- **Bilge Kağan** döneminde Kök Türk Devleti en güçlü dönemini yaşadı. **Bilge Kağan**, kardeşi **Kültigin** ve veziri **Tonyukuk** ile beraber devletin birliğini yeniden sağladı.
- II. Kök Türk Devleti’nde Bilge Kağan’dan sonra devletin başına geçen kağanların yetersiz olmaları zamanla devleti zayıflattı. Zayıflayan II. Kök Türk Devleti 742 yılında Uygurlar tarafından yıkıldı.
- Hun ve Kök Türkler döneminde konargöçer yaşam tarzının yanında **yerleşik hayat tarzını yansıtan** tarım havzalarının örneklerine de rastlanır. Çin’den **tarım aletleri ve tohumluk buğday alınması, sulama kanalları** açılması vb.
- Kök Türk heykel sanatının en güzel örnekleri **balballardır**. Türkler, ölen kahramanlarının mezarları başına hayattayken yendiği ve öldürdüğü düşmanlarının heykellerini dikerlerdi. Bu heykellere **balbal** adı verilirdi. Uygur heykel sanatının kaynağı balballara dayanıyordu.
- **Kök Türk Yazıtları** olarak adlandırılan abideler II. Kök Türk Devleti’ne aittir. Ayrıca **Bengü Taş** (Ebedî Taş) ismi de verilen bu yazıtlarda Türk adı ilk defa millet adı olarak kullanılmıştır.
- Kök Türk Yazıtlarında dünyanın yaratılışı, Kök Türk Devleti’nin kuruluşu, yıkılışı ve tekrar kuruluşu anlatılmıştır. Bu yazıtlarda toplumsal hayatın her alanıyla ilgili öğütler verilmiştir. Bu yazıtlar 38 harften oluşan **Kök Türk alfabesi** ile yazılmıştır.

- Kök Türklerden günümüze kalan en önemli eser **Orhun Yazıtları**dır. (Köktürk Kitabeleri)
- Bu kitabeler **Bilge Kağan, Kültigin** Kağan ile Vezir **Tonyukuk** adına dikilmiştir.
- Bu yazıtları Danimarkalı Wilhem Thomsen çözmüştür.
- Bunlar **Türk tarihi ve edebiyatının ilk yazılı belgeleridir**. Bundan önceki Türk tarihini Çin kaynaklarından öğreniyoruz.
- Bu yazıtlarda Köktürk Tarihi ve Türk Uygarlığı hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

UYGURLAR

- ✓ 745 yılında **Kutluk Bilge Kül Kağan** tarafından kurulan Uygur Devleti, kendinden önceki Türk devletlerinin devamı niteliğindedir. Orta Asya'da siyasi birlik Uygurlarla bir kez daha sağlandı.
- ✓ Uygurlar **tarım için su kanalları yaparak** çok uzaklardan su getirdiler. Değirmen taşları ve harman araçları yaptılar.
- ✓ Hukuk vesikalarına göre Uygurların borç vermede ve para işlerinde belirli bir yöntemleri vardı. Pazarlarda para kullanılarak **ticaret** yapılırdı.
- ✓ Uygurlar taş üzerine yazmak yerine **kâğıtlar** üzerine yazmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler Türk kültür hayatı bakımından çok önemli neticeler doğurmuştur.
- ✓ Uygurlar **Mani dinini** kabul etmişlerdir. Mani dinine göre hayvansal gıdaların tüketilmesi yasaktı. Uygurlar bitkisel gıda tüketmek için **toprağı ekip biçmeye** başladılar. Bu yüzden Uygurlar, **yerleşik hayata almış** ve savaşçı özelliklerini yitirmeye başlamışlardır.
- ✓ Uygurlar, Mani dinini öğrendikleri Soğdların alfabelerini alarak geliştirmişlerdir. Bu yeni yazı sayesinde millî bir edebiyat geliştirmişlerdir. Uygurlar bu dönemde **edebiyatta, sanatta ve medeniyet alanında** çok önemli eserler vermişlerdir. Hatta kendilerinden sonra gelen pek çok devlete örnek olmuşlardır. Uygurlar her mabette bir **kütüphane** kurmuşlardır. Tahta oyma kalıplı **matbaa tekniğini** kullanmışlardır. Birçok el yazması eser yanında baskı tekniğini kullanarak eserler ortaya koymuşlardır.

Uygurlar

- **Kutluk Bilge Kül Kağan** tarafından kuruldu. Başkenti Karabalgasun'dur.
- **Yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir.**
- **Mani dinini** benimsedikleri için savaşçılık özelliklerini kaybettiler.
- **Tarım, sanat, ticaret alanında çok ilerlemişlerdir.**
- 18 harfli **Uygur Alfabesini** hazırladılar.
- Tahta harflerden **matbaayı** oluşturdular, pamuktan **kağıt** yaptılar.
- Destanları **Türeyiş Destanı ve Göç Destanıdır.**

İLK TÜRK DEVLETLERİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ NOTLAR

- Türkler Çinlileri yenmişler ve vergiye bağlamışlar ama Çin'e yerleşmeyi düşünmemişlerdir. Çünkü **Çin çok kalabalık olduğu için Türkler (milli benliklerini) kültürlerini kaybetmekten, kalabalık Çinliler arasında eriyip yok olmaktan korkmuşlardır.**

- **Veraset Sistemi:** Türklerde devlet, hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı. Ve ülke hükümdarın sağlığında oğulları arasında paylaştırılırdı. Bu durum taht kavgalarına ve devletin yıkılmasına neden olurdu.

- **Uygurların yerleşik yaşama geçmelerinde etkili olan faktörler;**
Tarım ve ticaretle uğraşmaları ve mani dinini benimsemeleridir. (Çünkü mani dini et yemeyi yasaklıyordu. Bu sebeple tarımla uğraşmışlardır).

Türkler göçebe(konargöçer) oldukları için

Hapis cezaları çok uzun sürmezdi
Ev –saray-tapınak gibi mimari eser yapmamışlar, çadır kullanmışlardır
Sanat eserleri kemer-kilim gibi taşınabilir eserlerdir.
Hayvancılıkla uğraşmışlardır.
Atı evcilleştirmişler bu uzak yerlere göç etmelerini kolaylaştırmıştır.
Ata binmek için pantolon giymişlerdir.

- Türkler teşkilatçı bir yapıya sahip olduklarından yıkılan bir devletin yerine hemen yenisini kurabiliyordu. Türklerin birçok devlet kurmalarında ve ayrı siyasal varlıklar altında yaşamalarında **bağımsız yaşamaya düşkün olmaları** etkili olmuştur.
- **Ülke doğu-batı veya sağ-sol şeklinde ikiye ayrılarak yönetilirdi.** Doğuda **hükümdar**, batıda ise **yabgu** ünvanı verilen hanedan üyelerinden biri otururdu. Bu uygulanan yönetim şekline **ikili yönetim** denir.
- Türklerin dış politikasının esasını **İpek Yolu'na egemen olmak düşüncesi oluşturmıştır.** Türkler ticareti geliştirmek için komşularıyla anlaşmalar yapmışlar, yabancı tüccarlara kolaylıklar sağlamışlar ve ticaret yollarının güvenliği için seferler düzenlemişlerdir.

En ünlü Türk destanları şunlardır.

Büyük Hun Devleti - **Oğuz Kağan Destanı**
Köktürk Devleti - **Ergenekon ve Bozkurt Destanı**
Uygur Devleti - **Türeyiş ve Göç Destanı**
Kırgızlar - **Manas Destanı** (en uzun Türk destanıdır)
Şu (Saka) -**Alper Tunga**

GÖÇEBE HAYAT	YERLEŞİK HAYAT
Çadırlarda yaşarlar	Evlerde yaşarlar.
Hayvancılık	Tarım ve ticaret
Taşınabilir eşya	Taşınamaz eşya
Savaşçıdırlar	Savaşçılık gelişmemiş
Kalıcı eser yoktur	Kalıcı eser vardır.
Hunlar, Göktürkler	İlk defa Uygurlar

- İlk Türk Devletlerinde yeni doğan bir çocuğa kahramanlık göstermeden ad konmazdı.
- Ölüler **Yuğ** adı verilen cenaze törenleri ile **Kurgan** denilen mezarlara gömülürdü.
- Eski Türklerde dini törenleri yöneten kişiye **Kam** denilirdi.
- Mezarların başına o kişinin öldürdüğü düşman sayısı kadar **"Balbal"** denilen taşlar dikilirdi.
- İlk Türklerin hayatında müzik önemli yer tutardı. **Kopuz** en önemli müzik aletiydi.
- Ergenekon destanında Türklerin Ergenekon denilen yerden demirden dağı eriterek çıktıklarını anlatan **Nevruz** bahar bayramıdır. Bayramın kutlandığı ay ilk Türk devletlerinde yılın ilk ayıdır "yeni gün" anlamına gelmektedir. İlk Türklerden itibaren Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde kutlanan Nevruz günümüzde de kutlanmaktadır.

İSLAMİYET'İN DOĞUŞU VE DEĞİŞİM

- ✓ **Hz. Muhammed** 571 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Bu dönemde Mısır, Suriye, Anadolu ve Doğu Avrupa'da **Doğu Roma**(Bizans) **İmparatorluğu**, İran'da **Sasani İmparatorluğu**, Türklerin çoğunlukla yaşadığı Orta Asya'da **Kök Türk Devleti** bulunuyordu. Arap Yarımadası'nda ise birliği sağlayan güçlü bir devlet yoktu.
- ✓ İslamiyet'ten önce Arap Yarımadası'nda **Cahiliye Dönemi** diye adlandırılan bir dönem yaşıyordu. Bu döneme Cahiliye Dönemi denmesinin nedeni o bölgede yaşayan **insanların medeni açıdan geri kalmaları ve toplumsal ahlak anlayışının çökmüş olmasıdır.**

Cahiliye Dönemi'nde Arap Yarımadası'nın dinî, kültürel, ekonomik, hukuki ve siyasi durumu şöyleydi:

Dini: Araplar kendi yaptıkları putlara taparlardı. **Putperestlik** yaygındı. Mekke şehrinde bulunan kutsal kabul ettikleri **Kabe**'de önemli putları bulunurdu.

Sosyal ve Ekonomik: Kadını önemsemeyen Araplar arasında kız çocuklarını diri diri toprağa gömenler olurdu. Kadınlara miras verilmezdi. Can ve mal güvenliği yoktu. Mekke ve çevresinde ticaret gelişmişti. Medine ve Taif tarım yapılan merkezlerdi.

Kültürel: Okuma yazma çok yaygın değildi.

Siyasi: İslamiyet'ten önce Arap Yarımadası'nda siyasi birlik yoktu. Kabilelere bölünmüş Araplar arasında sürekli devam eden kan davaları yaygındı.

- Hz. Muhammed'e **ilk vahiy** Hira mağarasında **610** yılında gönderildi.
- Hz. Muhammed'e peygamberlik geldikten sonra ona ilk inananlar **Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Zeyd** oldu.
- İslamiyet'e karşı olan Mekkeliler bu yeni dinin yayılmasına tepki gösterdiler. Müslümanlara baskı ve şiddet uyguladılar. Zor durumda kalan Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye göç etmek durumunda kaldılar.
- İslam Tarihi'nde **622** yılında Mekke'den Medine'ye yapılan bu göç hareketine **Hicret** adı verilir. Hicretin ardından Müslümanlar siyasi olarak güçlenmeye başladılar.
- Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlara **muhacir**, Hz. Muhammed'i ve muhacirleri yurtlarında barındırarak onlara büyük yardımlarda bulunan Medineli Müslümanlara da **ensar** denildi.
- Hz. Peygamber Müslüman, Yahudi ve Medineli putperestleri bir araya getirerek **Medine Sözleşmesi**'ni yaptı.

Medine Sözleşmesi'nin bazı maddeleri şunlardır:

- ✓ Müslüman ve Yahudi topluluklar barış içerisinde yaşayacaklardır.
- ✓ Medine'nin savunması birlikte yapılacaktır.
- ✓ Yahudiler dinlerini yaşamakta serbest olacaktır.
- ✓ Müslümanlar ve Yahudiler, kendileri dışında bir topluluk ile yaşanacak anlaşmazlıkta birbirlerinin yanında yer alacaktır.
- ✓ Yahudiler ve Müslümanlar arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklarda Hz. Muhammed hakem olarak kabul edilecektir.

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerden biri **Mescidi Nebvî**'nin inşasıdır. Mescidin yanına öğrencilerin kalması ve eğitim görmeleri için odalar (**suffe**) yapıldı.

Mekkelilerle Müslümanlar arasında yapılan savaşlar

- Bedir Savaşı:** Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar ilk olarak **624** yılında **Bedir Savaşı**'nda karşı karşıya geldiler. Savaş Müslümanlar kazandı. Savaş sonunda esir olan Mekkeli müşriklerden okuma-yazma bilenler, **on Müslüman'a okuma-yazma öğretmeleri şartıyla** serbest bırakıldı. Bu durum İslam'ın **eğitime verdiği önemi** gösterir.
- Uhud Savaşı:** Mekkeliler ile Müslümanlar arasında **625** yılında yapılan **Uhud Savaşı**'nda Hz. Muhammed yaralandı. Uhud Dağı yakınındaki tepeye yerleştirilen okçuların mevzilerini terk etmeleri nedeniyle Müslümanlar savaşı kaybetti.
- Hendek Savaşı:** **627** yılında Müslümanlar ile Mekkeliler arasında yapılan Hendek Savaşı'nı Müslümanlar kazandı.

Hudeybiye Antlaşması: 628 yılında Mekkeliler ile Müslümanlar arasında Hudeybiye Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile **Mekkeliler, Müslümanları bir devlet olarak resmen tanımış oldu.**

Mekke'nin Fethi: Mekkelilerin Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarını bozmaları üzerine İslam ordusu 630 yılında Mekke'yi fethetti. Hz. Peygamber Kâbe'yi putlardan temizledi.

Veda Haccı/Hutbesi: Hz. Muhammed son haccında Müslümanlara Veda Hutbesi ile seslenmiştir. Bu hutbede Cahiliye adetlerinin kaldırıldığını açık bir şekilde söylemiştir. Veda Hutbesi'nden sonra vefat etmiştir (632).

DÖRT HALİFE DÖNEMİ

- İslam tarihinde Hz. Muhammed'in vefatından sonra **Dört Halife Dönemi** başlamıştır. Dört halife Müslümanların ileri gelenlerinin seçimiyle belirlenmiştir. Bu nedenle bu dönem bir tür **cumhuriyet dönemi** sayılır.

Hz. Ebubekir:

- Peygamberimizin vefatının ardından yönetime gelen **ilk halifedir.**
- Bu dönemde iç karışıklıklar bastırılmış, devletin parçalanması önlenmiştir.
- Savaşlarda pek çok hafızın şehit olması nedeniyle **Kur'an-ı Kerim kitap hâline getirilmiştir.**

Hz. Ömer:

- Dört Halife Dönemi içinde **fetihlerin en çok yapıldığı dönemdir.** Kudüs, Suriye-Filistin, İran bu dönemde fethedilmiştir.
- Sınırlar genişleyip nüfus arttığı için **siyasi, hukuki, sosyal alanlarda düzenlemeler yapılmıştır.**
- Peygamberimizin hicretini başlangıç kabul eden **Hicri Takvim** bu dönemde hazırlanmıştır.

Hz. Osman:

- Bu dönemde fetihlere devam edilmiştir.
- **İlk İslam donanması** oluşturulmuştur.
- Kıbrıs fethedilmiştir.
- **Kur'an-ı Kerim çoğaltılmıştır.**

Hz. Ali:

- Devletin merkezi Medine'den Kufe'ye taşınmıştır.
- **İslam toplumunda iç savaşların çıktığı bir dönem olmuştur.**
- Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle Dört Halife Dönemi sona ermiştir.

EMEVLİLER (661 - 750)

- ✓ Dört Halife Dönemi'nden sonra merkezi **Şam** olmak üzere Emevi Devleti kuruldu (661-750).
- ✓ Bu dönemde Muaviye'nin, oğlu Yezid'i veliyet tayin etmesi ile **halifelik saltanata dönüştü.**
- ✓ Emeviler fetih politikasına ağırlık verdi. Bu fetihler ile İslamiyet Orta Asya'da (Türkistan) yayılmaya başladı. Kuzey Afrika'nın fethi tamamlanırken Müslümanlar Avrupa'da İspanya'yı fethetti.
- ✓ Emeviler Arap olmayan Müslümanlara karşı **ırkçı bir yaklaşım** içinde oldular. Bu politikaları İslamiyet'in yayılışını yavaşlatırken Emevi devletinin yıkılışını hızlandırdı. Abbasiler Emevilerin yönetimine son verdi.
- Emevi Devleti yıkıldıktan sonra İspanya'da **Endülüs Emevi Devleti** kuruldu (756-1031). Endülüs Emevileri, Avrupa'yı eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında etkiledi.

ABBASİLER

- Emeviler son veren Abbasiler 750 yılında **Bağdat** merkezli bir devlet kurdular.
- Abbasiler döneminde eşitlik ve adalet önemi verildi. Bu durum İslamiyet'in diğer milletler arasında daha hızlı yayılmasında etkili oldu.
- **Harun Reşid** döneminde ziraat, ticaret, bilim ve eğitim düzeyi arttı. **Bağdat**, Doğu'nun büyük ve önemli bilim (Beyt'ül Hikme) ve ticaret merkezlerinden biri hâline geldi. İslam kültür ve medeniyeti bu dönemde çok büyük ilerlemeler kaydetti.
- Abbasiler, **751'de Talas Savaşı**'nda Türklerle ittifak yaparak Çinlileri mağlup etti. Bu dönemden sonra **Türklerin İslamiyet'e girmesi hızlandı.** Abbasilerin uyguladığı eşitlik ve adalet politikası gereği **Türlere devlet içinde görevler verildi.** Abbasi halifeleri, Türlere önemli görevler vermelerinin yanında onlara çok güvendi. Türlere için Bağdat'ın kuzeyinde **Samarra** şehri kuruldu.

ÖNEMLİ NOTLAR

- ✓ Hicret, **hicri takvime** başlangıç olarak kabul edildi.
- ✓ Bedir Savaşı **Müslümanların Mekkelilere karşı kazandığı ilk zaferdir.**
- ✓ Bedir Savaşı'na elde edilen esirlerin okuma-yazma karşılığında serbest bırakılması, İslamiyet'in eğitime verdiği önemi gösterir.
- ✓ **Uhud Savaşı Müslümanların Mekke müşrikleri karşısında aldıkları ilk ve tek yenilgidir.**
- ✓ Hudeybiye Antlaşması ile Mekkeliler, Müslümanları hukuken tanımış oldular.
- ✓ Dört halife döneminde **halifeler seçimle iş başına geldikleri** için, bu döneme **Cumhuriyet Dönemi** denilmektedir.

- ✓ **Hız. Ebubekir** döneminde Kur'anı Kerim kitap haline getirilmiştir.
- ✓ **Hız. Ömer** döneminde fethedilen topraklar adı verilen yönetim birimlerine ayrılmıştır. Bu illere **valiler** tayin edilmiştir. **Düzenli ordu** ve ordugâhlar kurulmuştur. Mali ve askeri amaçlı **divan örgütü** kurulmuştur. **Devlet hazinesi** kurulmuştur. **Adli teşkilat** kurularak illere kadılar tayin edildi. **İkta sistemi** uygulanmaya başlamıştır. **Hicri takvim** kullanılmaya başlandı.
- ✓ **Hız. Osman** döneminde; İslam devletinin **ilk donanması** bu dönemde kuruldu. **Kur'an-ı Kerim çoğaltılarak** önemli merkezlere gönderildi.
- ✓ **Emeviler** döneminde; **Halifeliği saltanata** (babadan oğula geçen sistem) **dönüştürdüler**. **İstanbul** ilk defa Müslümanlar tarafından kuşatıldı. Hız Hüseyin'in şehit edildiği **Kerbela Olayı** yaşandı. Emeviler **ilk Arap parasını** bastılar. Arapçayı **resmi dil** olarak kullandılar.
- Emeviler Arap milliyetçiliği yapmış ve **Arapları üstün tutan bir politika izlemişlerdir**. Emevilerin bu politikası Türklerin Müslüman olmasını geciktirmiştir.
- ✓ **Abbasiler** döneminde; 751 yılında Çinlilerle **Talas Savaşı** yapıldı. Harun Reşit Dönemi Abbasilerin **en parlak dönemi** oldu. Bizans sınırlarında **Avasım** denilen **Türk ordugâhları** kurdurdu. Abbasiler Türk askerleri ve aileleri için Irak'ta **Samarra** kentini kurdular. Bu dönemde birçok Türk, Abbasilerde önemli görevlere geldi.

İSLAMİYET VE TÜRKLER

- Türklerin geniş bir coğrafyada yaşamaları ve farklı dinlerle temas hâlinde olmaları, çeşitli din ve inançları benimsemelerinde etkili olmuştur.
- İslamiyet'ten önce Türkler **Gök Tanrı, Budizm, Şamanizm, Zerdüştlük, Manihaizm ve Hristiyanlık** gibi din ve inançları kabul etmişlerdir. Bunlar içinde en yaygın olanı **Gök Tanrı** inancıydı.
 - Türklerin Müslüman Araplarla ilk temasları **Hız. Ömer** zamanında gerçekleştirilen fetihlerle başladı.
 - Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasının gecikmesinde **Emevi idarecilerinin kendilerinden olmayan Müslümanları önemsememeleri** etkili oldu.
 - **Abbasiler Dönemi'**nde uygulanan **eşitlik ve adalet politikalarının etkisiyle** Türkler kısa zamanda ve kalabalık gruplar hâlinde **İslamiyet'i kabul ettiler**.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde etkili olan faktörler

- **751 yılında Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı,** Türklerin İslamiyet'i kabul etmesindeki etkenlerden biridir. Türklerin Arapları desteklediği bu savaş sonrasında Türklere Abbasi sarayında önemli görevler verilmiştir.
 - **Ticaret** amacıyla İslam beldelerine giden Türk tüccarlar, Müslümanları ve İslam dinini tanıma fırsatı buldular.
 - Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde Gök Tanrı inancında **İslamiyet'e benzer yönlerin** (ölümden sonra hayat, cennet ve cehennem anlayışı gibi) bulunması Türklerin Müslüman olmalarını kolaylaştırmıştır.
- Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri siyasi alanda birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

KARAHANLILAR (840-1212):

- Orta Asya'daki **ilk Müslüman Türk devletidir.**
- Başkenti Balasagun'dur. Bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır.
- **Satuk Buğra Han** zamanında İslamiyet'i resmî din olarak kabul etmişlerdir.
- Taht kavgaları nedeniyle 1040 yılında Doğu ve Batı Karahanlılar olmak üzere ikiye ayrılan devlet bir süre sonra yıkılmıştır.

GAZNELİLER (963-1186):

- **Alp Tegin** tarafından Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da kurulan Müslüman Türk devletidir. Başkenti **Gazne**'dir.
- **Gazneli Mahmud**, devlete **en parlak dönemini** yaşatmıştır.
- **Türk hükümdarları arasında "sultan" unvanını ilk kullanan Gazneli Mahmut'tur.**
- **Hindistan'a 17 sefer düzenleyerek bölgede İslamiyet'in yayılmasını sağlamıştır.**
- Bilime önem vererek bilim adamlarını desteklemiştir.
- Gazneli Sultanı Mesud, 1040 yılında Selçuklularla yaptığı **Dandanakan Savaşı**'nda yenilmiş, bu savaş sonrasında Gazneli Devleti zayıflama sürecine girmiş ve 1186 yılında yıkılmıştır.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1040 - 1157):

- **Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklu Devleti, adını Selçuk Bey'den almıştır.**
- Selçuklular, Tuğrul Bey döneminde Gazneliler ile yapılan **Dandanakan Savaşı**'nın kazanılmasıyla devletin kuruluşu tamamlanmıştır.

- Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin sınırlarını genişletmek için halkına Anadolu'yu hedef göstermiştir.
- Büyük Selçuklular Bizans İmparatorluğu'nu **Pasinler Savaşı**nda yenmiştir (1048). **Pasinler Savaşı Selçuklu Türkleri ile Bizans arasında yapılan ilk önemli savaştır.**
- Halifelik makamına ve Bağdat şehrine hizmetinden dolayı Tuğrul Bey'e kılıç kuşatan halife, ona "**Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı**" unvanını vermiştir.
- Tuğrul Bey'den sonra yerine geçen **Alparslan** döneminde Selçukluların Anadolu yönünde fetihleri devam etmiştir. Bu dönemde Bizans ile **1071** yılında yapılan **Malazgirt Savaşı**'nı Selçuklular kazanmıştır.
- **Selçuklular en parlak dönemini Melikşah devrinde yaşamıştır.** Bu dönemde sınırlar genişlemiştir. Vezir **Nizamülmülk**'ün katkısı ile medreseler açılmıştır.
- Melikşah'ın ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamıştır. Karahitaylar ile yapılan **Katvan Savaşı**'nı Selçuklular kaybetmiştir (1141). Sultan Sencer'in ölümüyle devlet yıkılmıştır.
- **Türklerin İslamiyet'i kabulü ile edebiyat, sanat, mimari anlayışında değişimler yaşanmıştır.** İslamiyet'ten etkilenen ve İslamiyet ile zenginleşen bir Türk-İslam medeniyeti doğmuştur.

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte yönetim alanında da bazı değişiklikler olmuştur.

- ✓ İslam öncesinde görülen kurultay, **divan** adı verilen bir meclise dönüştü.
- ✓ Hükümdarlar halife tarafından onaylanmaya başladı.
- ✓ Halife adına **hutbe** okutulmaya başladı.
- ✓ Paraların üzerine **halifenin ismi** yazıldı.
- ✓ Hükümdarlar **İslami isim ve unvanlar** aldılar.
- ✓ İlk Türk-İslam devletlerinde yöneticilerin kendi adlarına **hutbe okutmaları bağımsızlığın bir göstergesi olarak kabul edildi.**
- ✓ Bağımsızlığına son derece düşkün olan Türkler, İslam öncesi dönemde **cihan hâkimiyeti** düşüncesine sahip idi. Bu düşünce, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra **cihat anlayışı** ile yaşamaya devam etti.
- ✓ Yerleşik hayatın yaygınlaşmasıyla birlikte köylerde tarım ve hayvancılık, şehirlerde **el sanatları** ve **ticaret** gelişti.
- ✓ Sivil toplum kuruluşlarının ve sosyal yardımlaşma kurumlarının temeli olan **vakıflar** açıldı.

- Karahanlılar Dönemi'nde **kültürel alanda** önemli çalışmalar olmuştur. Yusuf Has Hacib'in **Kutadgu Bilig**, Kaşgarlı Mahmud'un **Dîvânü Lugâtî't-Türk** adlı eserleri bu döneme aittir.

Divan-ı Lügat'it Türk (Büyük Türkçe Sözlük): **Kaşgarlı Mahmut** tarafından yazılmıştır. Amacı Türkçenin Arapçadan zengin bir dil olduğunu anlatmak ve Türkçeyi öğretmek için yazmıştır.

Kutadgu Bilig (Mutluluk Bilgisi): **Yusuf Has Hacip** tarafından yazmıştır. Bu öğüt ve ahlak konusunda bilgiler verir. İnsanların iyi olması için neler yapması gerektiğini anlatır.

- **Edib Ahmet Yükneci**'nin Atabetü'l Hakâyık'ı ve **Hoca Ahmed Yesevi**'nin Divân-ı Hikmet'i Karahanlılar Dönemi'nin diğer önemli eserleridir.
- ✓ Karahanlılar Dönemi'nde Uygur ve Arap alfabeleri kullanılmış, **Türk-İslam edebiyatı** oluşmuştur.
- ✓ Gazneliler ve Selçuklular Dönemi'nde **Arap alfabesi** kullanılmıştır. Sarayda ve orduda Türkçe konuşulsa da devletin resmî yazışmalarında, bilim ve edebiyat alanında **Farsça ve Arapça** kullanılmıştır.
- ✓ İlk Müslüman Türk devletlerinde İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte **cami, medrese, türbe** yapımı da başlamıştır.
- ✓ **Ticaret yolları** üzerinde kervanların konaklayabilecekleri **kervansaraylar** yapılmıştır.
- ✓ **Medreseler**, Türk-İslam devletlerinin başlıca eğitim ve bilim kurumlarıydı. Karahanlılar **ilk Türk medreselerini** inşa etmişlerdir.
- ✓ Medreselerde tıp, matematik, astronomi vb. bilim dallarında eğitim verilmiş ve birçok bilim insanı yetişmiştir. Gazneli Mahmud bilim insanlarına ve sanatçılara değer vermiştir. Bu bilim insanlarından biri de **Biruni**'dir.
- ✓ Selçuklu Sultanı Alparslan ve Melikşah Dönemi'nde vezirlik yapan **Nizamülmülk**'ün çalışmalarıyla **Nizamiye Medreseleri** kurulmuştur.
- ✓ Melikşah'ın emri üzerine **Nizamülmülk** tarafından yazılan **Siyasetname** adlı eser dönemin önemli kaynaklarından. Eserde Nizamülmülk'e göre en iyi devlet düzeninin nasıl olabileceği, başarılı bir hükümdarın neler yapması gerektiği anlatılmaktadır.

Talas Savaşı ile;

- Orta Asya'nın Çin hakimiyetine girmesi önlendi.
- **Türkler Müslüman olmaya başladı.**
- **Kağıt, matbaa, barut, pusula** gibi buluşlar Müslümanlar tarafından öğrenildi.
- Talas Savaşı Türk-İslam tarihinin başlangıcıdır.

Karahanlılar

- **İslamiyeti kabul eden** ilk Türk devletidir.
- Karahanlılar, İslamiyeti kabul etmekle birlikte **Türklük bilincini** kaybetmediler ve **millî benliklerini** korudular.
- **Türkçeyi resmî dil** olarak kabul ederek, Türkçenin gelişmesine katkıda bulundular.
- **Türk - İslam kültürünün** temellerini atarak, bu alanda **ilk yazılı eserleri verdiler**.

Gazneliler

- **Egemenlikleri altına aldıkları bölgede farklı milletlerin bulunması Gaznelilerin yıkılmasında etkili oldu.**
- Arapların ve İranlıların etkisinde kaldılar. Resmî yazışmalarda Arapçayı, sarayda Türkçeyi, edebiyat dili olarak Farsçayı kullandılar.
- **Çok uluslu yapıya sahip oldukları için millî birliği sağlayamadılar.**

YENİ YURT ANADOLU**Selçukluların Anadolu'ya yerleşmek istemelerinin nedenleri**

- Yeni bir yurt arama ihtiyacı
- Bağımsız yaşama isteği
- Yaşadıkları bölgede hayvanları için yeterli otlakların olmaması
- Anadolu'nun hayvanları için gerekli otlak ve çayırlara sahip olması
- Güçlü devletler (Gazneliler ve Karahanlılar) arasında kalmaları
- Doğudan gelen göçlerle nüfusun artması
- Anadolu'da kendilerine karşı koyacak güçlü bir devletin olmaması

- **Dandanakan Savaşı** (1040) ile kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Türkmenlerin yurt bulmak amacıyla sığındığı bir ülke hâline geldi. Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in yaptığı **keşif seferleri** ile Anadolu hakkında bilgi sahibi oldu ve Türkmenlere yeni yurt bulmak amacıyla komutanlarını Anadolu'nun fethi için görevlendirdi.
- Erzurum taraflarında fetihler yapan Selçuklu askerleri **1048'de Pasinler Ovası'nda** Bizans ordusu ile karşılaştı. Selçuklular, yapılan savaşı kazanarak **Bizans'a karşı ilk büyük zaferini elde etti.**
- Tuğrul Bey'in ölümü ile Büyük Selçukluların başına **Alparslan** geçti. Bizans İmparatoru Romen Diyojen **Türkleri Anadolu'dan atıp bütün İslam ülkelerini ele geçirmek** için dönemin en güçlü ordularından birini oluşturarak harekete geçti. Bu sırada Mısır Seferi'ne gitmekte olan Alparslan ise seferden vazgeçerek hızlıca Malazgirt'e yöneldi. Böylece **1071** yılında iki ordu **Malazgirt Ovası'nda** karşılaştı.

- Savaş sırasında Bizans ordusu içerisinde bulunan Oğuz, Peçenek gibi Türk boylarından askerlerin taraf değiştirmesi Selçuklu ordusuna avantaj sağladı. Selçuklu ordusunun “**hilal taktiğini**” başarıyla uygulaması savaşın kazanılmasında etkili oldu.

Malazgirt Savaşı sonucunda:

**Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı.
Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başladılar.
Anadolu'da İslamiyet hızla yayılmaya başladı.
Anadolu'nun Türk yurdu olma süreci başladı.
İlk Türk beylikleri dönemi başladı.**

- Alparslan, Malazgirt Savaşından sonra komutanlarını Anadolu'nun fethedilmesi için görevlendirmiştir.

Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da Türk Beylikleri Dönemi başlamıştır. **Anadolu'ya gönderilen beyler, fethettikleri yerlere beraberlerinde getirdikleri boyları yerleştirerek burada beyliklerini kurmuşlardır.**

- **Çaka Beyliği, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Danişmentliler** bu beyliklerden bazılarıdır.
- **Türk beylikleri fetihler yaparak Anadolu'nun Türklere yurt olmasına katkıda bulunmuşlardır. Haçlılarla, Ermenilerle ve Gürcülerle mücadele ederek Anadolu'yu koruma görevini de üstlenmişlerdir. Ayrıca Anadolu'da Türk İslam sanatının önemli eserlerini meydana getirmişlerdir.**

- **Tokat Niksar'da** Anadolu'daki ilk medreselerden biri olan **Yağıbasan Medresesi Danişmentliler'**den kalmadır.
- **Erzincan'ın Tercan'da** bulunan **Mama Hatun Külliyesi Saltuklular'**den kalmadır.
- UNESCO tarafından dünya miras listesine alınan taş işlemleri ile ünlü **Sivas'taki Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Mengücekliler'**den kalmadır.
- **Diyarbakır'da** dünyanın en büyük taş kemerine sahip olan **Malabadi Köprüsü Artuklular'**den kalmadır.
- Türk tarihinde ilk **donanma** Çaka Bey tarafından kurulmuştur. **Çaka Beyliği ilk denizci Türk Beyliğidir.**

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ (1075 - 1308)

- Türkler fetih ve gaza amacıyla yeni vatanları Anadolu'ya kitleler hâlinde göç etmeye devam ediyorlardı. Bu amaçla gelenlerden biri de Süleyman Şah ve Oğuzların Kınık boyuydu. Bizans'ın zayıflıklarından yararlanan **Süleyman Şah, İznik'e** kadar geldi ve burayı başkent yaparak **Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu.(1075)** Fethettiği yerlerdeki halka adaletle davranması Müslüman olmayan halkın da devlete bağlılığını artırdı.

I. KILIÇ ARSLAN (1092-1107)

Batıdan gelen **I. Haçlı Seferi'**ne karşı koymaya çalıştı. Anadolu Türk siyasi birliğini kurmak için mücadele etti. **Çaka Beyliği'ne son verdi.**

I. İZZETTİN MESUD (1116-1155)

II. Haçlı Seferi'nde Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Sultan Mesud Dönemi'ne kadar Anadolu, Romalılar ülkesi anlamına gelen Romania adıyla anılırdı. Bu dönemle birlikte Anadolu **Türkiye** olarak anılmaya başladı.

II. KILIÇ ARSLAN (1155-1192)

Danışmendliler'in egemenliğine son vererek Anadolu'da Türk birliğini kurma yolunda büyük adım attı. **Miryokefalon Savaşı'**nda Bizans'ı yenerek **Anadolu'nun Türk yurdu olmasını kesinleştirdi.**

I. GİYASEDDİN KEYHÜSREV (1192-1211)

2 kez tahta geçen I. Gıyasettin Keyhüsrev, **Samsun'u** Rum tehditlerinden kurtararak uluslararası Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağladı. Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan **Antalya'yı** fethetti. Böylece Selçuklular, Avrupalılarla ticari ilişkilere girip anlaşmalar yaptılar.

I. İZZEDDİN KEYKAVUS (1211-1220)

Kıbrıs kralı ile ticari anlaşmalar imzaladı. Deniz ticaretini daha da geliştirmek için **Sinop'u** fethetti.

HAÇLI SEFERLERİ (1096 - 1270)

- Bizans, Anadolu'da Türklerin akınlarını bir türlü durduramıyordu. **Türklerin ilerleyişi çok hızlı olduğu için İstanbul'un hatta Avrupa'nın güvenliği tehlikede idi.** Bu durum sadece Bizans'ı olumsuz etkilemedi, Avrupa'daki diğer devletlerin de tedirgin olmasına sebep oldu.
- **Bizans'ın Anadolu'daki Türk akınlarına karşı Avrupalı devletlerle birlikte hareket etmesi gerekiyordu.** Büyük bir ordu hazırlamak isteyen Bizans imparatoru, Katolik kilisesinin başında bulunan Papa II. Urban'dan yardım istedi. Böylece Avrupa'daki farklı milletlerden bir araya gelen haçlı ordusu oluşturuldu.

- **Sekiz kez** düzenlenen Haçlı Seferlerinden **ilk dört** sefer günümüz Türkiye sınırları üzerinden gerçekleştiği için Türkiye tarihi açısından önemlidir.

✚ Bu seferlere katılanların elbiselerinin ve kalkanlarının üzerinde **Haç işareti** olduğu için bunlara **Haçlı** denilmiştir.

HAÇLI SEFERLERİNİN NEDENLERİ

DİNİ NEDENLER

1. Hristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs, Antakya ve İznik'in Müslümanlardan geri alınmak istenmesi.
2. Papanın, sefere katılanlara cennet vaat etmesi.
3. İslâmiyet'in batıya yayılmasını engelleyerek Hristiyanlığı tekrar doğuya yayma düşüncesi.

SİYASİ NEDENLER

1. Bizans'ın, Türklere karşı Papadan yardım istemesi.
2. Orta Doğu'da Hristiyan devletler kurma düşüncesi.
3. Şövalyelerin ve asillerin macera arayışları.
4. Kralların ve senyörlerin topraklarını genişletme düşüncesi.

EKONOMİK NEDENLER

1. Avrupa'nın fakirliği karşısında İslâm dünyasının zenginliği.
2. Şövalyelerin ve asillerin zenginliklerini artırma düşüncesi.
3. Fakir Hristiyan halkın bu seferlerle zengin olma düşüncesi.
4. Müslümanların kontrolündeki İpek ve Baharat yollarının kontrolünü ele geçirme düşüncesi.

Birinci Haçlı Seferi

Haçlıların en başarılı olduğu seferdir. Bu seferde Haçlılar **İznik, Kudüs, Urfa ve Antakya** gibi kutsal kabul ettikleri yerleri almışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti, başkentini Konya'ya taşımak zorunda kalmıştır.

İkinci Haçlı Seferi

Urfa'nın Müslümanlar tarafından geri alınması üzerine düzenlenmiştir. Sultan Mesud Haçlı ordusunu mağlup etmiştir.

Üçüncü Haçlı Seferi

Eyyübi Devleti Sultanı **Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü alması üzerine düzenlenmiştir.** Haçlılar başarılı olamamışlardır.

Dördüncü Haçlı Seferi

Selahaddin Eyyübi'nin ölmesi üzerine ortaya çıkan taht kavgalarından yararlanmak için düzenlenmiştir. Fakat **Haçlılar** Kudüs'ü geri almak yerine **İstanbul'u işgal etmişlerdir.**

HAÇLI SEFERLERİNİN SONUÇLARI

DİNİ SONUÇLARI

- Kilise ve din adamlarına olan güven ilk defa sarsıldı.
- Kilise ve papalık ilk defa güç kaybetmeye başladı.

SİYASİ SONUÇLARI

- ✓ Bu seferlerde pek çok derebeyin ölmesi üzerine **derebeylik rejimi** gücünü kaybetmeye, buna karşılık **merkezî krallıklar güçlenmeye** başladı.
- ✓ Anadolu'daki Türk ilerleyişi bir süre durdu.
- ✓ İslâm dünyası Anadolu Selçukluları ve Eyyubiler etrafında toplandı.
- ✓ Bizans'ın ömrü uzadı.

EKONOMİK, TEKNİK, KÜLTÜREL SONUÇLARI

- ✚ **Doğu-Batı arasındaki ticaret gelişti.**
- ✚ Akdeniz kıyısındaki limanların önemleri arttı.
- ✚ Anadolu, Suriye ve Filistin toprakları zarar gördü.
- ✚ Avrupalılar İslâm medeniyetini yakından tanıdılar.
- ✚ **Barut, pusula, kâğıt, matbaa gibi teknik buluşlar Avrupa'ya taşındı. Bunlar Avrupa medeniyetinin gelişmesini sağladı.**
- ✚ Ticaret sonucunda Avrupa'da hayat standartları yükseldi. Ticaretle uğraşan ve burjuva olarak adlandırılan toplum kesimi güçlendi.

Miryokefalon Savaşı (1176)

Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında meydana geldi. II. Kılıç Arslan **Miryokefalon Savaşı**'nda Bizans ordusunu pusuya düşürerek yendi. Bu zaferden sonra **Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümidi sona erdi. Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşti. Bizans Türkler karşısında savunmaya çekilmek zorunda kaldı.**

- Türkiye Selçuklu Devleti, ilk Türk beyliklerinin topraklarını sınırları içine katarak **Anadolu'da Türk birliğini sağladı.**
- **Antalya, Sinop, Alanya, Suğdak**(Kırım) gibi liman şehirlerinin alınmasıyla denizlere kıyısı olan güçlü bir devlet hâline geldi.
- Bir taraftan da **medrese, hamam, cami, kervansaray** gibi yapılar inşa ederek Anadolu'da imar faaliyetlerinde bulundular.
- **Alâeddin Keykubad** zamanında Türkiye Selçuklu Devleti **en parlak dönemini** yaşadı. Fakat bu dönemde doğudan gelen Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti için tehlikeli olmaya başladı.

Kösedağ Savaşı (1243)

- Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında yapılmıştır. **Kösedağ Savaşı'nı Moğollar kazanmış, Anadolu'da merkezî otorite zayıflamıştır.**
- **Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girmiş ve Anadolu'da tekrar beylikler dönemi başlamıştır.**
- Moğol baskısından kaçan Türkmenler Anadolu'nun batısına doğru giderek bölgedeki Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ VE BEYLİKLERİN ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNE KATKILARI

- ✓ Türkiye Selçuklu Devleti ve Türk beylikleri hüküm sürdükleri yerlerde sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlar, Anadolu'yu kısa zamanda imar ve iskân etmişlerdir.
- ✓ Türkiye Selçuklu Devleti ve Türk beylikleri Bizans'tan kalma şehirleri onararak Anadolu'yu bayındır hâle getirdiler. **Bedesten, cami, kervansaray, köprü, han, hamam, darüşşifa, medrese, külliye ve imarethane** gibi eserler yaparak halkın ihtiyaçlarını karşılamak istediler.
- ✓ Anadolu'nun Türkleşme sürecinde **yeni köyler, kasabalar ve şehirler** kuruldu. Türkmen boyları, bu yerleşimlerin çoğuna kendi isimlerini verdi. Anadolu coğrafyasına yerleşmeye başlamalarından itibaren Anadolu'nun dağ ve nehirlerine **Türkçe isimler** verdiler. Boy adları günümüzde yerleşim yerlerinin isimlerinde de kullanılmıştır.
- Moğol baskısından kaçarak halkla beraber Anadolu'ya göç eden bazı **şeyh ve dervişler**, yeni yerleşim birimlerinin oluşmasında etkili oldular. Bu şeyh ve dervişlerin bir kısmı **Ahi Evran** öncülüğünde Anadolu'da **Ahilik Teşkilatını** kurdular. Ahi, Arapça kardeş anlamına gelmektedir. Ancak ahi kavramı Türklerde cömert, yiğit, kahraman anlamlarında da kullanıldı. Bir **esnaf birliği** olan ahiler yardımseverlikleriyle tanınmışlardır. Ahiler, halkın meslek edinerek kalkınmasında ve Türk varlığının Anadolu'da kalıcı olmasında önemli rol oynadılar.
- Moğol baskısının Anadolu'da da arttığı dönemde **Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahi Evran** gibi gönül insanları ve düşünürler halka destek oldular. Bu düşünürlerin yaydığı öğretiler, halkın manevi açıdan güçlenmesini ve birliğini destekledi.

ÖNEMLİ NOTLAR

- ✓ Anadolu'ya yerleşme niyeti taşıyan ilk Türk akınlarının amacı; **Anadolu'yu tanıma, keşfetme ve ganimet** (ekonomik ve askeri kaynak) **elde etmektir**. Yapılan seferler sonucunda Anadolu'nun Türkler için yerleşmeye elverişli bir toprak olduğu anlaşılmıştır.
- **Büyük Selçuklu Devleti, 1040** yılında Gazneliler ile yapılan **Dandanakan Savaşı** sonunda resmen kurulmuştur.
- **Pasinler Savaşı** Büyük Selçuklular ile Bizanslılar arasındaki **ilk savaştır** ve Büyük Selçukluların Bizans'a karşı kazandığı **ilk zaferdir**.
- ❖ Malazgirt Savaşında, Bizans ordusunda **paralı askerlik yapan Türk kökenli Oğuz (Uz) ve Peçenek Türklerinin, Selçukluların tarafına geçmesi** savaşı Türklerin/Selçukluların kazanmasında etkili olmuştur.

Malazgirt Savaşı sonucunda;
Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış,
Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamış,
Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması başlamış,
Bizans'ın savunma gücü kırılmış,
Anadolu'da **ilk Türk beylikleri** kurulmuştur.

- **Saltuklular**, Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliğidir.
- **Danışmentliler**, Anadolu'da kurulan en güçlü Türk beyliğidir.
- Tokat **Yağıbasan Medresesi**, Kayseri Ulu Camii, Niksar Ulu Camii Danışmentliler'den kalmaz.
- Yağıbasan Medresesi, **Anadolu'da kurulan ilk medresedir** ve tıp eğitimi verilen bir yerdir.
- Dünyanın en büyük taş kemerli köprüsü olan **Malabadi Köprüsü**, Mardin Ulu Cami, Harput Ulu Cami Artuklular'dan kalmaz.

Çaka Bey, ilk Türk denizcisidir. Türk tarihinde **ilk donanma Çaka Bey** tarafından kurulmuştur. Bu nedenle Çaka Bey tarihteki **ilk Türk amirali** olarak kabul edilmektedir.

- ❖ Türkiye Selçuklu Sultanlarının, Anadolu Türk Beyliklerini ele geçirmesi, **Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlama amacına yöneliktir**.
- **Kösedağ Savaşı'ndan** sonra Anadolu'da Moğol hâkimiyeti başladı. Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girdi.
- **Anadolu'da siyasi birlik bozuldu; beylikler yeniden kuruldu.**
- Moğollar, Anadolu'ya gönderdikleri vali ve komutanlarla ülkeyi yönetmeye başladılar.

Selçuklularda devlet işleri Divan adı verilen kurulda görüşülürdü. Divana hükümdar veya vezir başkanlık ederdi.

- ✓ Şehirlerde yaşayan **esnaf ve sanatkârlar** bir araya gelerek dini ve ekonomik bir kuruluş olan **Ahilik teşkilatını** oluşturmuşlardır. Her meslek grubu bir **loncaya** sahipti. Loncalar, büyük bir mesleki dayanışma gösterirlerdi.
- ✓ **Ticareti geliştirmek için** han ve **kervansaraylar** yapmışlar, yabancı tüccarlara gümrük vergisinde indirim yapmışlar, eşkıya ve korsanların baskınlarından zarar gören tüccarların zararlarının karşılanması gibi tedbirler almışlardır.
- ✓ Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde, **Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacıbektaş-ı Veli, Yunus Emre** ve **Ahi Evran** gibi birçok düşünür yetişmiştir.

MEDENİYETE YÖN VEREN YOLLAR

- İlk ve Orta Çağ'da **İpek Yolu** ve **Baharat Yolu** ticari faaliyetlerin en aktif yapıldığı güzergâhlar olmuştur.

İpek Yolu, Çin'den başlayıp Orta Asya ve Anadolu üzerinden geçerek Avrupa'ya kadar uzanan tarihin en önemli yollarından biri olmuştur.

- Yüzyıllar boyunca İpek Yolu üzerinde tüccarlar büyük **kervanlar** ile ticaret yapmış, ekonomik kazanç sağlamışlardır. Tüccarlar İpek Yolu'nun geçtiği bölgelere hâkim olan devletlere **geçiş ücreti** ödemişlerdir. Ayrıca bu tüccarlar yol üzerindeki yerleşim yerlerinde yaptıkları alışverişlerle bölge halkının gelirinin artmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.
- **İpek Yolu'ndan yalnızca tüccarlar değil yol üzerindeki ülkeler, şehirler hatta köyler büyük kazanç elde etmiştir.** İpek Yolu birçok devlete cazip gelmiş ve savaşların çıkmasına sebep olmuştur. Bu yolu ele geçiren devletler **hem siyasi, hem de ekonomik güç elde etmiştir.**
- Tüccarlar yolculukları sırasında uğradıkları ülkelerin, şehirlerin ve köylerin yemeklerini, sanatlarını, kıyafetlerini öğrenmiş, başka kültürlerle tanışmışlardır.
- İlk Çağ'dan 15. yüzyıla kadar kullanılan başta baharat olmak üzere değerli kumaş, taş ve eşyaların taşındığı ticaret yoluna **Baharat Yolu** denilmiştir.

Baharat Yolu, **Hindistan**'dan başlayarak kara ve deniz yolu ile Mısır'a ve Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya uzanan önemli bir ticaret yoludur.

- **Baharatın anavatanı Hindistan**, Çin gibi Uzak Doğu ülkeleri olduğu kabul edilmiştir. Baharat yüzyıllarca kara ve deniz yoluyla Uzak Doğu'dan Afrika'ya ve Avrupa'ya

taşınmıştır. Günümüzde marketlerde, çarşılar, aktarlarda, pazarlarda rahatça ve bolca ulaşabildiğimiz baharatı geçmişte elde etmek çok da kolay olmamıştır.

- **Baharata duyulan ihtiyacının fazlalığı ve baharat üretiminin birçok medeniyet tarafından bilinmemesi baharatın değerli bir ticaret ürünü olmasına sebep olmuştur.** Baharatın bu kadar değerli olması baharat ticaretinin önemini artırmıştır. Temelinde baharat ticareti olan Baharat Yolu tarihte en çok kullanılan yollardan birisi olmuştur.

- Devletler **gümrük vergisi toplamak ve yolun güvenliğini sağlamak** için yol güzergâhına **kaleler** inşa edilmiştir. Baharat Yolu ve bu yolda pazarlanan ürünler ülkeler arasındaki ticaretin canlanmasını ve ülkelerin gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Bu yola ve yoldan elde edilen gelire sahip olabilmek için birçok medeniyet arasında savaşlar yaşanmıştır.
- ✓ Baharat Yolu'nu kullanan **tüccarlar, elçiler ve seyyahlar** kendi kültürlerine ait **yemekleri**, baharatlardan yapılmış **esans ve ilaçları** başka kültürler de öğretmişlerdir. Bu yolu kullananlar seyahatleri boyunca öğrendikleri gelenekleri ve satın aldıkları ürünleri kendi memleketlerine de tanıtmışlardır. Bu durum Baharat Yolu'nun **kültürel etkileşimi** de sağladığını gösterir.

- Orta Çağ'da Müslüman devletler; **İpek Yolu, Baharat Yolu'na** hâkim olmuş ve zenginleşmiştir.

Avrupalıların 11. ve 13. yüzyıllar arasında İslam dünyası üzerine yaptıkları Haçlı Seferleri'nin sebeplerden biri de doğudaki ticaret yollarını ele geçirmek ve doğunun zenginliklerine sahip olmaktır. Avrupalılar bu seferlerde siyasi ve askerî amaçlarına ulaşamamışlarsa da **kâğıt, matbaa, barut, pusula** gibi buluşları Müslümanlardan öğrenmişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'dan geçen **kara ve deniz ticaret yollarına** hâkim olmak istemiştir. Gümrük vergilerini artırmayı hedefleyen Türkiye Selçuklu devleti önemli ticaret limanları **olan Alanya, Antalya, Samsun ve Sinop** gibi şehirleri fethetmiş, komşu ülkelerle **ticaret anlaşmaları** yapmıştır. Ülkedeki ticaret yollarının cazibesi artırmak için tüccarların mallarını ve canlarını **sigortalamış**, yollar üzerine günümüzdeki karakollara benzeyen derbentler ve **kervansaraylar** (hanlar) inşa etmiştir. Bu sayede ülke ekonomisi hızla gelişmiştir.

Kervansaraylar dil, din, renk farkı gözetmeksizin tüm tüccarların konaklayabileceği **dinlenme alanlarıdır.**

- Yüksek duvarlarla çevrili kervansaraylarda askerî birlikler de bulundurulmuştur. Böylelikle tüccarların **malları, canları ve hayvanları** güvence altına alınmıştır. Aynı zamanda tüccarlara tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler verilmiştir. Anadolu'da ticaret yolları üzerinde bulunan kervansaraylar 8-9 saatlik yürüme mesafesi (40 km'lik) aralıklarla yapılmıştır.
- **Kervansaraylar** tüccarların mallarını sergilemeleri ve pazarlamaları için de kullanılmıştır. Bu sebeple kervansarayların bulunduğu yerler zamanla birer **ticaret merkezi** olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nde kervansarayda konaklama ve tüm hizmetler üç gün boyunca ücretsiz verilmiştir. Böylece **ülkede ticaretin canlanması sağlanmıştır**.

Sosyal Bilgiler

Ders Notu + Yazılı + Test + Etkinlik +
Bilgi Kartları + Online Testler

sosyalciniz.net

DÜNYANIN NERESİNDEYİM?

Haritalar üzerinde sağdan sola, yukarıdan aşağıya uzanan çizgilerin olduğunu görürsünüz. Bu çizgiler, dünya üzerindeki bir yerin coğrafi konumunu belirlemede bize yardımcı olur.

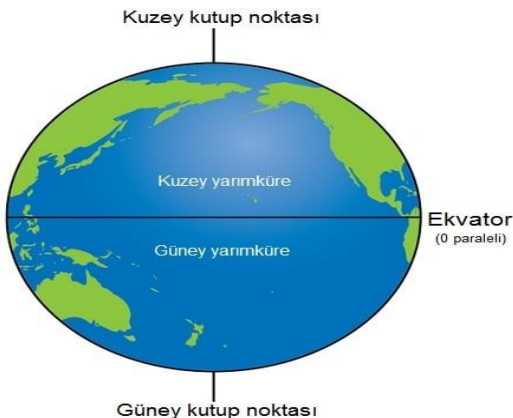
Coğrafi Konum: Bir yerin Dünya üzerinde bulunduğu konuma coğrafi konum denir. Coğrafi konum, matematik ve özel konum olarak ikiye ayrılır.

Bir Yerin	Ekvator'a Başlangıç Meridyenine, Dönencelere, Kutup noktalarına, Kutup dairelerine,	Matematik Konum
	Denizlere, boğazlara, kıtalara, okyanuslara, komşu ülkelere, ticaret ve ulaşım yollarına	Özel Konum

Olan uzaklığına →

Doğu-batı doğrultusunda uzanan çizgilere **paralel**, kuzey-güney doğrultusunda uzananlara da **meridyen** denir. Paraleller ve meridyenler, gerçekte var olmayan çizgilerdir. Evlerimizin kapı numarası olduğu gibi paralel ve meridyenlerin de kendine ait numaraları vardır. Bu numaralar, bulunduğumuz yerin **coğrafi konumunu** belirlememize yardımcı olur.

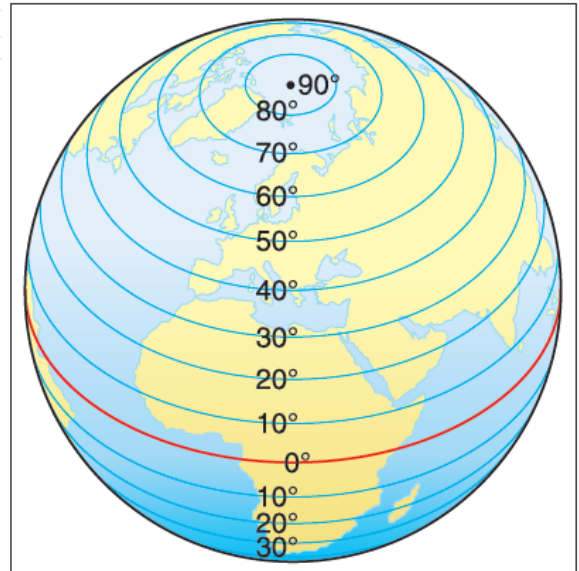
Ekvator: Kutup noktalarından eşit uzaklıkta olan ve Dünyayı iki eşit parçaya ayıran daireye Ekvator denir.

Paralel: Ekvatoru teğet (paralel) geçtiği varsayılan hayali çizgilere paralel denir.

Paralellerin Özellikleri

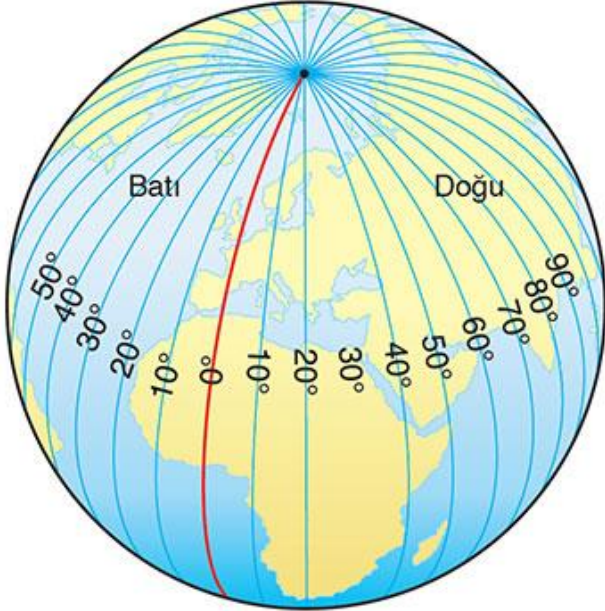
- ✓ Başlangıç paraleli (0°) ve en büyük paralel dairesi **Ekvator**'dur.
- ✓ Ekvator'un kuzeyindeki paralellere **kuzey paralelleri**, güneyindekilere ise **güney paralelleri** denir.
- ✓ Paraleller, Ekvator'dan kutuplara doğru birer derece aralıklarla çizilir.
- ✓ 90 tane Kuzey Yarım Küre'de, 90 tane Güney Yarım Küre'de olmak üzere **toplam 180 tane** paralel dairesi vardır.
- ✓ Dünya'nın şeklinden dolayı Ekvator'dan kutuplara doğru gidildikçe **paralellerin boyları kısalır** ve kutuplarda nokta şeklini alır.
- ✓ Birbirini takip eden (ardışık) **iki paralel arasındaki uzaklık her yerde eşittir ve yaklaşık 111 km'dir**.
- ✓ Bazı paralel dairelerinin özel isimleri vardır.

Paraleller

- **Ekvator;** yıl boyunca gece ile gündüz eşitliğinin yaşandığı, çizgisel hızın en fazla, yer çekiminin en az olduğu paralel dairesidir.

Meridyen: Bir kutup noktasından diğer kutup noktasına uzanan, Ekvator ve paralelleri dik olarak kesen yarım çemberlere meridyen denir.

Meridyenlerin Özellikleri

- Meridyenlerin **uzunlukları birbirine eşit** ve yay şeklindedir.
- Aralarındaki en uzun mesafe Ekvator üzerinde olup 111 km'dir. Kutuplara doğru gidildikçe bu mesafe azalır ve **kutup noktalarında birleşirler**.
- Dünya üzerinde **360 meridyen** yayı vardır.
- İngiltere'nin Londra şehrinden geçtiği varsayılan meridyen, **başlangıç meridyeni** Greenwich olarak kabul edilir ve 0 olarak gösterilir.
- Başlangıç meridyeninin doğusunda yer alan 180 meridyene doğu meridyenleri, batısında yer alan 180 meridyene ise batı meridyenleri adı verilir.
- Ardışık iki meridyen arasındaki yerel saat farkı **4 dakikadır**.

Bilgi 1:

- Aynı meridyen üzerinde bulunan tüm noktalarda yerel saat aynıdır.** Çünkü aynı meridyen üzerindeki bütün noktalar Güneş'in karşısında aynı anda geçerler.

Bilgi 2:

Meridyenler, Dünya üzerindeki herhangi bir yerin matematik konumunun belirlenmesinde ve iki yer arasındaki yerel saat farkının bulunmasında kullanılır.

- Paralel ve meridyen çizgilerin oluşturduğu sisteme **coğrafi koordinat sistemi** denir. Bir yerin coğrafi koordinatlarını belirlemek için üç aşamalı bir yol izlenir.

Birinci aşama: Bu yerin hangi yarım kürede olduğunu bulmalıyız. Paralellerin derecesindeki artış; kuzeye doğru ise kuzey yarım kürede, güneye doğru ise güney yarım kürededir.

İkinci aşama: Bu yerin Greenwich'e göre konumunu belirleriz. Meridyen derecesindeki artış; doğuya doğru ise doğu yarım kürede, batıya doğru ise batı yarım kürededir.

Üçüncü aşama: Koordinatlarını belirleyeceğimiz yerin uç noktalarından geçen paralel ve meridyen derecelerini belirlemektir.

- Ülkemizin uç noktalarını dikkate aldığımızda güneyinden 36 kuzey paraleli, kuzeyinden 42 kuzey paraleli; batısından 26 doğu meridyeni, doğusundan 45 doğu meridyeni geçmektedir. Böylece ülkemizin **36- 42 kuzey paralelleri ile 26-45 doğu meridyenleri** arasında yer aldığını söyleriz.

Coğrafi Konum: Dünya üzerindeki her hangi bir noktanın veya bölgenin bulunduğu yere **coğrafi konum** denir. Coğrafi konum mutlak (**matematik**) ve göreceli (**özel**) olmak üzere ikiye ayrılır.

Matematik Konum: Bir yerin Ekvator'a ve başlangıç meridyenine göre yerinin belirlenmesine **matematik** (mutlak) **konum** denir.

- **Ülkemizin güneyinden kuzeyine doğru gidildikçe güneş ışınlarının geliş açısı daralır.** Bundan dolayı güneyden kuzeye doğru sıcaklık değerleri de azalır.
- **Dağlarımızın güney yamaçları güneşe dönük olduğu için daha sıcaktır.** Bu durum dağların güney yamaçlarında nüfus ve yerleşmenin artmasına, meyve ve sebzelerin erken olgunlaşmasına neden olur.
- Ayrıca ülkemize doğru **kuzeyden esen rüzgârlar** sıcaklığı düşürürken, güneyden esen rüzgârlar ise sıcaklığı artırır.

Özel Konum: Dünya üzerindeki bir yerin kıtalara, okyanuslara, geçitlere, su yollarına ve kentlere olan uzaklığı o yerin **özel** (göreceli) **konumunu** verir. Ayrıca bir yerin sanayisi, yer altı kaynakları, iklim çeşitliliği, yer şekilleri gibi özellikleri göreceli konumunu belirler.

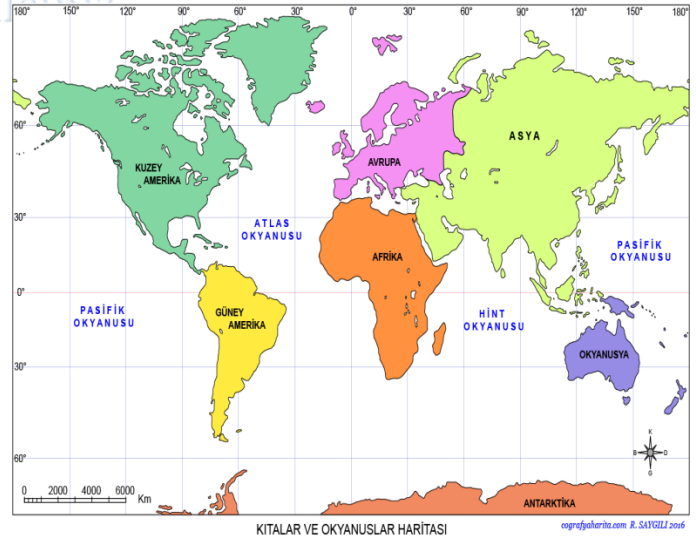
- **Örneğin ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması, çeşitli yer altı kaynaklarına sahip olması, farklı iklimlerin görülmesi, turizm faaliyetlerinin yaygın olması, ortalama yükseltisinin fazla olması** göreceli (özel) konumuyla ilişkilidir.

Jeopolitik konum: Bir yerin mutlak ve göreceli konumunun ülkeler arasındaki siyasi ilişkilere yansımalarıdır.

- Ülkemiz dünya üzerinde jeopolitik olarak önemli bir yere sahiptir. Dünya siyasetinde gündemde olan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer almaktadır.
- **Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlayan İstanbul ve Çanakkale boğazları, Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi görmektedir.**
- Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin diğer denizlere açılması için İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkemizin petrol bakımından zengin olan ülkeler ile sanayisi gelişmiş Avrupa ülkelerini birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde olması önemini artırmıştır.

Kıta: Yeryüzündeki büyük kara parçalarına **kıta** denir.

Yeryüzünde **Asya, Avrupa, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Antarktika ve Okyanusya** olmak üzere **yedi kıta** bulunmaktadır.

Okyanus: Kıtalar arasındaki derin çukurlukları dolduran büyük ve tuzlu su kütlelerine **okyanus** denir.

Yeryüzünde **Büyük Okyanus, Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu** olmak üzere **üç okyanus** vardır.

EK BİLGİLER

Yeryüzünde oluşan olayları, bu olayların nasıl meydana geldiğini, nerelerde dağılım gösterdiğini ve oluşturduğu sonuçların çevresine ve insanlara etkilerini inceleyen bilim dalına coğrafya denir.

Fiziki Coğrafya: Yeryüzü şekillerini, dünyadaki iklim çeşitleri ve bitki örtüsü çeşitliliğini, dünyanın şekli ve şeklinin sonuçlarını inceler.

Beşeri ve Ekonomik Coğrafya: Dünya üzerinde var olan insan topluluklarını, bu insanların çevre ile ilişkilerini, ekonomik faaliyetlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kısaca insanı ve ekonomik faaliyetleri inceler.

Harita: Dünyanın tamamının ya da belli bir kısmının kuşbakışı olarak ve belirlenmiş bir ölçek oranında küçültülerek bir düzleme aktarılmış haline harita denir.

Bir çizimin harita sayılabilmesi için;

- ✓ Kuşbakışı çizilmiş olması,
- ✓ Belli bir ölçeğinin olması,
- ✓ Düzleme aktarılmış olması gerekmektedir.

Lejant: Haritalarda kullanılan sembol ve işaretlerin ne anlama geldiğini gösteren tablodur.

Haritalar kullanım amaçlarına göre çeşitli adlarla anılırlar.

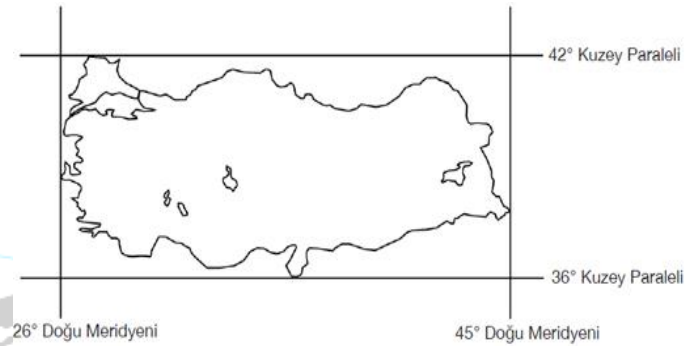
1- Fiziki Haritalar: Yer şekillerini (dağ, ova, plato, vadi vb.) gösteren haritalardır.

2- Siyasi ve İdari Haritalar: Kıtaların, ülkelerin sınırlarını gösteren haritalar siyasi haritalardır. Ülke içindeki il, ilçe, kasaba ve köy gibi idari birimler arasındaki sınırları gösteren haritalara da idari haritalar denir.

3- Beşeri ve Ekonomik Haritalar: Nüfus miktarını, dağılışını, yoğunluklarını gösteren haritalara beşeri haritalar denir. İnsanların ekonomik faaliyetlerini gösteren haritalara ekonomik haritalar denir.

Matematik Konum: Dünya üzerindeki bir yerin başlangıç paraleline (Ekvator) ve başlangıç meridyenine (Greenwich) göre olan konumuna matematik konum denir.

Türkiye'nin Matematik Konumunun Sonuçları

- Kuzey Yarımkürenin Orta Kuşağı'nda yer alır.
- Başlangıç Meridyeninin doğusundadır.
- En kuzeyi (42° Kuzey) ile en güneyi (36° Kuzey) arasındaki kuş uçuşu uzaklık, yaklaşık **666 km'dir** ($42^\circ - 36^\circ = 6^\circ \times 111 = 666$ km).
- En doğusu (45° Doğu) ile en batısı (26° Doğu) arasında, **76 dakikalık zaman farkı** vardır ($45^\circ - 26^\circ = 19^\circ \times 4' = 76'$).
- Orta Kuşakta yer aldığı için yıl içinde **dört mevsimi belirgin olarak yaşar.**
- Kuzeyden esen rüzgârlar hava sıcaklığını düşürürken, güneyden esen rüzgarlar ise hava sıcaklığını artırır.

Özel Konum: Dünya üzerinde bir yerin veya bir ülkenin kıtalara, okyanuslara, denizlere, işlek ticaret yollarına, boğazlara ve komşularına göre konumu ile yer şekilleri ve yükselti özellikleri o yerin özel konumunu belirler.

Türkiye'nin Özel Konumunun Sonuçları

- **Üç kıtanın (Asya, Avrupa, Afrika) birbirine en yakın olduğu yerde bulunur.**
- **Üç tarafı denizlerle (Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz) çevrili bir yarımadadır. Marmara Denizi'ne sahiptir.**
- **Önemli ticaret yollarına ve boğazlara sahiptir (İstanbul ve Çanakkale Boğazları). Bu durum Türkiye'nin jeopolitik önemini artırmıştır.**
- Gelişmiş Avrupa ülkeleri ile zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu ülkeleri arasında yer alır.
- Ortalama yükseltisi fazladır (1132 m).
- Batıdan doğuya doğru gidildikçe yükselti artar.
- Dağlar genelde doğu-batı yönünde uzanır.
- Sıcaklık ortalamaları batıdan doğuya gidildikçe azalır.
- Yer şekillerinin çeşitli olması, farklı iklim tiplerinin görülmesine neden olur.

ÜLKEMİN GÜZELLİKLERİ HARİTADA

Dağ: Çevresine göre yüksekte kalan yer şeklidir.

- ✚ Bulunduğu yerde tek başına olanlara **tek dağ**, birbiri ardınca sıralananlara **sıradağ** denir. Erciyes Dağı tek dağdır. Toros Dağları birçok dağın birbiriyle bağlanmış olduğu sıradağlardır.
- ✚ Fiziki haritalarda dağlar **kahverengi renk** ile gösterilir.

Plato: Akarsular tarafından derince yarılmış ve çevresine göre yüksekte kalmış geniş düzlüklerdir.

- ✚ İç Anadolu'daki Obruk Platosu, Doğu Anadolu'daki Erzurum-Kars Platosu gibi.
- ✚ Fiziki haritalarda platolar **sarı** renkle gösterilir.

Ova: Çevresine göre alçakta kalmış düzlüklerdir.

- ✚ Kıyı ovalar alçak olduğu için **yeşil** renkle, iç kesimlerdeki ovalar biraz da yüksek olduğu için **sarı** renkle gösterilirler.

Vadi: Bir akarsuyun, yatağını yüzeye doğru aşındırarak oluşturduğu V biçimindeki yeryüzü şeklidir.

- ✚ İç Anadolu Bölgesindeki Ihlara Vadisi gibi.

Akarsu: Yağmur, eriyen kar suları ya da kaynak suyuyla beslenen; belirli bir yatak boyunca sürekli veya zaman zaman akan sudur. Kızılırmak, Yeşilirmak gibi

Göl: Karalar içindeki çukurluklarda biriken durgun su kütleleridir. Tuz Gölü, Van Gölü gibi

Tepe: Yüksekliği 500 metreyi geçmeyen yükseltilerdir.

Körfez: Denizin karaya doğru giren büyük ve geniş girintilerine denir. İskenderun Körfezi, Antalya Körfezi gibi

Koy: Denizin karaya doğru giren küçük ve dar girintilerine denir. Bademli Koyu gibi

Ada: Dört tarafı suyla çevrili olan kara parçasıdır. Kıbrıs adası gibi

Yarımada: Üç tarafı surlarla çevrili olan kara parçasıdır. Datça Yarımadası gibi

Delta: Bir ırmağın denize yaklaştığı yerde çatallanarak oluşturduğu üçgen biçimindeki birikintilerdir. Çukurova bir delta ovasıdır.

Bilgi 1:

- ✓ **Dünyanın her yerinde deniz aynı seviyededir.** Sıfır (0) metredir.
- ✓ Ovalar ve özellikle delta ovaları **tarıma** elverişliken, platolar daha çok **hayvancılığa** elverişlidir.
- ✓ Ege Bölgesi'nde **kıyılar girintili çıkıntılı olduğundan** bölgede çok sayıda koy, körfez, burun, ada, yarımada bulunmaktadır.

Bilgi 2:

Ülkemizin fiziki haritasına baktığımızda

- Ortalama yükseltinin oldukça fazla olduğu,
- Yükseltinin batıdan doğuya doğru arttığı,
- Özellikle iç bölgelerde düzlüklerin geniş yer kapladığı ve iç bölgelerdeki ovaların yükseltilerinin de fazla olduğu,
- Ülkemizin sıradağları doğu-batı yönünde uzandığından, dağların Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nde denize **paralel** olarak uzandığı, Ege'de denize **dik** olarak uzandığını görürüz.
- Türkiye'deki **en yaygın yeryüzü şekli dağlardır.** Türkiye, Alplerden başlayıp Himalaya'ya kadar uzanan dağ kuşağının geçtiği bir ülkedir. Bu durum ülkemizde **yükseltinin artmasında ve engebeli arazilerin geniş yer kaplamasında** etkili olmuştur. Avrupa'nın ortalama yükseltisi 330 m iken Asya kıtasının ortalama yükseltisi 1010 m'dir. Türkiye'nin ortalama yükseltisi ise 1132 m'dir.

- Batı Anadolu'da **alçak ve ovalık yerler** fazladır. İç Anadolu'ya doğru gidildikçe yükseltinin arttığı ve geniş **plato alanlarının yaygınlaştığı** görülür. Türkiye'nin kuzey ve güneyindeki sıradağlar ülkemizin doğusunda birleşmesi **yükseltinin artmasına** neden olmuştur.

Yer şekilleri;

- Akarsularının uzunluğunu, akış hızını ve aşındırma gücünü etkiler.
- Ekonomik faaliyetlerin türünü etkiler.
- Nüfus ve yerleşmeyi etkiler.
- Tarım faaliyetlerini etkiler.
- Ulaşım faaliyetlerini etkiler.
- Yerleşme türünü etkiler.
- İklim ve bitki örtüsünü dolaylı olarak etkiler.

İklim: Bir yerde görülen hava olaylarının (sıcaklık ve yağış) uzun yıllar boyunca gösterdiği ortalama durumdur. İklim uzun süreli hava olaylarının ortalamasıdır.

Hava Durumu: Bir yerde görülen hava olaylarında kısa süreli meydana gelen değişikliklerdir. Hava durumu kısa süreli hava olaylarını yansıtır.

Klimatoloji: İklimi inceleyen bilim dalına denir.

Meteoroloji: Hava durumunu inceleyen bilim dalına denir.

Yurdumuzda çeşitli iklimler görülmektedir.

Bunda;

- ✓ Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması,
- ✓ Ülkemizin ılıman iklim kuşağında olması,
- ✓ Yükseltisinin batıdan doğuya artması
- ✓ Yeryüzü şekillerinin farklı olması gibi faktörler etkili olmuştur.

İklim, yaşıantımızı belirleyen önemli bir etkidir.

Çünkü iklim;

- Tarım ürünü çeşitliliğini,
- Doğal bitki örtüsünü,
- Hayvancılık faaliyetlerini
- İnsanların ten(deri) renklerini,
- İnsanların yemek kültürünü,
- Su kaynaklarının azlığını ve çokluğunu,
- Ekonomik faaliyetleri
- Evlerin şekillerini ve ev yapım malzemelerini,
- Yerleşmeyi ve nüfusun dağılışını,
- Turizm etkinliklerini vb. etkiler.

İklim, insan hayatını etkiler. Giyinme biçimini, ısınma şeklini, konutlarda kullanılan malzemeyi, yemek kültürünü vb. etkiler.

İklim, bitki örtüsünü etkiler. Yağışların ve nemliliğin fazla olduğu kıyı bölgelerde ormanlar, yaz kuraklığının etkili olduğu iç bölgelerde bozkırlar, yükseltinin arttığı dağların üst kısımlarında ise çayırlar görülür.

İklim, ekonomik faaliyetleri etkiler. Tarıma elverişli ovalarda tarım, kıyılarda balıkçılık, dağlık alanlarda hayvancılık yapılır. Yaz mevsiminin uzun geçtiği yerlerde yaz turizmi, karın çok yağdığı yerlerde kış turizmi gelişmiştir.

Türkiye’de batı ve güney kesimlerde **Akdeniz iklimi**, iç kesimlerde **karasal iklim**, kuzey kesimlerde de **Karadeniz iklimi** görülür. Bu durumun en önemli nedeni yeryüzü şekillerinin ülke genelinde farklılık göstermesidir.

- **Nem (su buharı) bir yerdeki sıcaklığın fazla artmasını ve azalmasını engeller. Böylece sıcaklığın dengede kalmasını sağlar.** Karadeniz ve Akdeniz’de dağlar, kıyıya paralel uzandığı için kıyı kesimlerdeki nemin iç kesimlere doğru girmesini engeller.

- İç kesimlerde nemin az olması günlük ve yıllık sıcaklık farkını artırır. Bu durum ülkemizin geniş bir bölümünde **karasal iklimin** görülmesine neden olur. **Yazları sıcak ve kurak kışları soğuk ve kar yağışlı** geçer. Anadolu’nun doğusuna doğru yükseltinin artması sıcaklığın azalmasında ve iklimin daha sert geçmesinde etkilidir.
- Karadeniz’e kıyısı olan yerlerde nemliliğin fazla olması günlük ve yıllık sıcaklık farkının az olmasında etkili olur. **Her mevsim yağışlı** olan Karadeniz ikliminde **yazlar ılık, kışlar serin** geçer. Özellikle Karadeniz’in doğu kesimlerinde bulutluluk oranı çok yüksektir. Bu durum güneş enerjisinden faydalanmayı olumsuz etkiler.
- Ülkemizin Akdeniz, Ege ve Marmara Denizlerine kıyısı olan yerlerinde **Akdeniz iklimi** görülmektedir. Bu iklimde **yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlı** geçer. Nemin fazla olması günlük sıcaklık farkını azaltır. Yazların sıcak olması turizmi, kışların ılık geçmesi de seracılığı olumlu etkiler.

TÜRKİYE’DE SICAKLIK DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. Enlemin Etkisi: Dünya’nın şekline göre kutuplara gidildikçe güneş ışınlarının düşme açısı küçülür, atmosferde aldıkları yol uzar. Bu nedenle kutuplara gidildikçe sıcaklık azalır, ekvatora yaklaşıldıkça sıcaklık artar. Buna enlem etkisi denir.

Türkiye’nin güneyi ekvatora yakın olduğu için daha sıcaktır. Kuzeye gidildikçe sıcaklık azalır.

2. Rüzgârlar: Türkiye’de kuzeyden esen rüzgarlar soğuk, güneyden esen rüzgarlar ılıktır. Bu durum, ülkemizin kuzey yarımkürede yer aldığını gösterir.

3. Yükselti: Türkiye’de sıcaklıklar yükseltinin etkisiyle batıdan doğuya gidildikçe azalır. Çünkü doğuya gidildikçe yükselti artar.

4. Denizellik - Karasallık: Türkiye’de kıyılar iç kesimlerden daha sıcaktır. Kıyılarda denizler ılıtıcı etki yapar.

5. Bakı: Güneş gören yerlerin gölgelere göre daha sıcak olmasıdır. Türkiye’de güney bölgeler bakının etkisiyle daha sıcaktır.

6. Dağların Uzanış Yönü: Karadeniz ve Akdeniz’de dağlar kıyıya paralel uzandığı için denizin ılıtıcı etkisi iç kesimlere girmez. Ege Bölgesinde dağlar kıyıya dik uzandığı için ılımanlaştırıcı etki iç kesimlere girer.

TÜRKİYE’DE GÖRÜLEN İKLİMLER

Türkiye’de farklı iklimlerin görülmesinin nedenleri:

- ✓ Üç tarafı denizle çevrili olması
- ✓ Yükseltisinin fazla olması
- ✓ İlman (orta)kuşakta yer alması
- ✓ Yer şekillerinin çeşitlilik göstermesi

KARASAL İKLİM

- **Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır.** Sıcaklık kışın 0 derecenin altına düşer.
- İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Marmara Bölgesinin denizden uzak iç kesimlerinde görülür.
- Bitki örtüsü **bozkır**(step)dir. Bozkır ilkbahar yağışlarıyla yeşeren yaz sıcaklığı ile kuruyan ve sararan kısa boylu ot topluluğudur.
- **Buğday, şeker pancarı, arpa, çavdar, mercimek** gibi ürünler yetiştirilir.
- En çok yağış **ilkbaharda** düşer.
- **Konveksiyonel** (Yükselim) yağışlar görülür. İlkbaharda ısınan hava yükselir. Yükselen hava soğur ve içindeki nem yağmura dönüşür. Özellikle ilkbahar aylarında yaygın olarak görülür. Halk

arasında Kırkikindi yağmurları olarak bilinir.

KARADENİZ İKLİMİ

- **Her mevsimi yağışlı** olup, yazları serin, kışları ise ılıktır.
- En fazla yağışı **sonbahar** aylarında almaktadır.
- Karadeniz Bölgesi’nin kıyı kesimleri ile Marmara Bölgesi’nin Karadeniz kıyılarında etkilidir.
- Bitki örtüsü **orman**dır. Evler ahşaptan yapılır.
- **Çay, kivi, fındık, mısır** yetiştirilir.
- Yamaç yağışları (Orografik) görülür.

AKDENİZ İKLİMİ

- **Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır.**
- Bu iklim Akdeniz ve Ege bölgesinin kıyı kesimleri ile güney Marmara Bölümü’nde etkilidir.
- Yağış en çok **kışın** düşer. Kıyı kuşağında kar yağışı ve don olayları nadiren görülür.
- Doğal bitki örtüsü **maki**dir. Makiler, her mevsim yeşilliğini koruyan, kışın yapraklarını dökmeyen, kısa boylu ağaç ve çalılıklardan oluşur. Mersin, keçiboynuzu, sakız, zakkum, zeytin, erguvan ve defne maki bitki örtüsüne örnek olarak gösterilebilir.
- **Turuncgiller, muz, zeytin, pamuk** yetiştirilir.
- **Cephe yağışları** etkilidir. Denizden gelen sıcak hava ile karadaki soğuk havanın karşılaşması ile kışın yağışlar olmaktadır.
- Evler taştan yapılır.

Fiziki ve beşerî özelliklerin sembol ve işaretlerle gösterilmediği boş haritalara **dilsiz harita** denir.

- Her iklimin sıcaklık ve yağış değerleri bölgenin bitki örtüsünün oluşmasında etkilidir. Karasal ikliminin etkili olduğu yerlerde ilkbahardaki yağışlarla yeşeren ve yaz kuraklığıyla sararan küçük boylu otlardan oluşan **bozkır** bitki örtüsü görülür. Karasal iklimin sertleştiği doğu illerimizde görülen yaz yağışları uzun boylu gür otlakların oluşmasında etkili olur.
- Karadeniz ikliminde her mevsim yağışlı olduğu için geniş **ormanlık** alanlar yer alır. Türkiye’de bitki türlerinin yarıdan fazlası Karadeniz ormanlarında yetişir.
- Akdeniz ikliminin bitki örtüsü ise **makidir**. Kısa boylu bu çalılıkların en belirgin özelliği yaz kuraklığına dayanıklı olmasıdır.

ÜLKEMİN ZENGİNLİKLERİ HARİTADA

İnsanların yeryüzünde yaptıkları değişimleri inceleyen bilime, **beşerî coğrafya** denir. Beşerî coğrafya; **tarım, sanayi, ulaşım, turizm, nüfus, yerleşme ve kentleşme** gibi insan faaliyetlerini inceler. Ülkemizin yeryüzü şekilleri, iklimi, jeopolitik konumu beşerî ve ekonomik coğrafya özelliklerini zenginleştirmiştir. Türkiye’nin nüfus dağılışına bakıldığında nüfusun eşit bir şekilde dağılmadığı görülür. Anadolu’nun iç kesimlerindeki çoğu ilde nüfus az iken kıyı kesimlerinde fazladır. Türkiye’nin doğal ve beşerî özellikleri yer yer değişim gösterdiği için nüfusun dağılışı da bu durumdan etkilenmiştir. Örneğin Samsun’da verimli arazilerin geniş olması nüfusun artmasında etkili iken Hakkâri’nin dağlık olması nüfusun az olmasında etkilidir.

- **Bir yerin, yerleşim yeri olarak seçilmesi fiziki ve beşerî faktörlere bağlıdır. Çünkü insanlar yerleşim yeri olarak, ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecekleri alanları seçerler.**

- **Toprağın verimli, iklimin elverişli olduğu, sanayi ve ticaretin geliştiği alanlar yoğun nüfuslanmışken;**
- **Yükseltinin fazla, iklim şartlarının elverişsiz ve ekonomik faaliyetlerin gelişmediği alanlar az nüfuslanmıştır.**

NÜFUS DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

DOĞAL (FİZİKİ) FAKTÖRLER

İklim: İklimin ılıman (ılık) olduğu yerlerde nüfus yoğundur. Ülkemizde denizin ılıman etkisinden dolayı nüfusun büyük kısmı Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz kıyılarında toplanmıştır. Kışların sert ve uzun, yağışın az, karasal iklim şartlarının görüldüğü yerlerde ise nüfus azdır (tenhadır).

Yer Şekilleri: Ülkemizde dağlık ve engebeli alanlarda nüfus yoğunluğu seyrek, ovalarda ve tarıma uygun alanlarda nüfus yoğundur.

Yıldız Dağları Bölümü, Taşeli Platosu, Biga Yarımadası, Teke Yarımadası, Hakkâri Bölümü, Menteşe Yöresi gibi yerler ülkemizde yer şekillerinden dolayı nüfusun az olduğu alanlardandır.

Toprak Özellikleri: Toprakların verimli olduğu alanlar (**Çukurova, Gediz, Büyük Menderes, Bafra, Çarşamba ovaları**) yoğun nüfuslanmışken, toprakların çorak ve verimsiz olduğu (Tuz Gölü çevresi gibi) yerler az nüfuslanmıştır.

Yeraltı Kaynakları: Madenlerin ve enerji kaynaklarının işletilmesi için yoğun nüfusa ihtiyaç vardır. Bu nedenle yeraltı kaynaklarının işletildiği alanlarda nüfus fazladır. Zonguldak (**taşkömürü**), Soma (**linyit**), Batman (**petrol**) gibi alanlar bu tür yerlerdendir.

Su Kaynakları: Su insanlar için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle hem içme hem de tarım ve sanayide kullanılması nedeniyle ülkemizde birçok yerleşim yeri su kaynaklarının kenarında kurulmuştur.

BEŞERİ FAKTÖRLER

Sanayi: Sanayinin geliştiği yerlerde fabrikalar çoktur. Fabrikalar insanlara iş olanakları sağlar. Dolayısıyla sanayinin geliştiği yerler aynı zamanda nüfusun da fazla olduğu alanlardır. Çünkü sanayinin geliştiği yerler çok göç alır. Bu da nüfusun artmasına neden olur.

Ülkemize sanayiye bağlı olarak nüfusun yoğun olduğu yerler:

Çatalca–Kocaeli Bölümü, Bursa çevresi, İzmir, Zonguldak, Eskişehir-Ankara, Çukurova-Adana, İskenderun

Tarım: Tarımsal faaliyetlerin geliştiği ve yoğun olarak yapıldığı yerlerde nüfus fazladır. Ülkemizde tarım daha çok ovalarda yapılır.

Kıyı ovaları: Bafra ovası, Çarşamba ovası, Gediz ovası, Çukurova

İç ovalar: Konya ovası, Harran ovası, Adapazarı ovası, Bursa ovası gibi.

Turizm: Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde yerleşme ve nüfus fazladır. Ülkemizde Ege ve Akdeniz kıyılarındaki merkezlerde nüfusun yoğun olmasının bir nedeni de turizm faaliyetleridir.

Ulaşım: Ülkemizde, yer şekillerine bağlı olarak ulaşımın kolay sağlandığı ve yolların kavşağında bulunan yerler sık nüfuslanmışken, ulaşımın zor sağlandığı yerler az nüfuslanmıştır.

İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Ankara, Gaziantep ve Kayseri gibi illerde ulaşım rahat sağlandığı için ticaret gelişmiş, bu da nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Ülkemizdeki Yoğun Nüfuslu Yerler

- ✓ Doğu Karadeniz kıyıları
- ✓ Marmara Denizi kıyıları
- ✓ Ege Bölgesi'nin kıyıları ile iç kesimlerdeki ovalar
- ✓ Antalya körfezi
- ✓ Çukurova çevresi

Ülkemizdeki Seyrek Nüfuslu Yerler

- ✓ Yıldız Dağları Bölümü (Kırklareli yöresi)
- ✓ Karadeniz Bölgesi'nin dağlık alanları
- ✓ Menteşe Yöresi (Muğla'nın kuzeydoğusu)
- ✓ Taşeli Platosu (Mersin-Antalya arası)
- ✓ Teke Yarımadası (Antalya'nın batısı)
- ✓ Tuz Gölü çevresi

TARIM: İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toprağı işleyerek ürün elde etmesine **tarım** denir. Bu faaliyet, topraktan çeşitli ürünlerin elde edilmesinin yanı sıra hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerini de kapsar.

Türkiye fiziki ve beşerî coğrafya çeşitliliğinin fazla olduğu ender ülkelerden biridir. Türkiye'nin her yerinde ayrı bir doğal güzelliğın olması ekonomik faaliyetlerimizi de olumlu etkilemiştir. Ayrıca **farklı iklim tiplerinin görülmesi tarım ürünlerindeki çeşitliliği** artırmıştır. Buna bağlı olarak da tarıma dayalı sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

HAYVANCILIK: Ekonomik değeri olan hayvanların üretilip, beslenmesi ve pazarlanması işlerine **hayvancılık** denir.

- ❖ Türkiye, **geniş çayır ve meralarıyla** hayvan yetiştirilmesine elverişli bir ülkedir.
- ❖ Ülkemizde hayvancılık faaliyetleri, **mera hayvancılığı ve ahır hayvancılığı** olarak ikiye ayrılır. Mera hayvancılığı doğa koşullarına bağlı olarak yapılan hayvancılıktır. Et ve süt verimi düşüktür. **En çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde** yapılmaktadır.
- ❖ Ahır hayvancılığı yıl boyunca hayvanların ahırlarında beslenmesidir. En çok **Marmara Bölgesi'nde** yapılmaktadır. Ahır hayvancılığı daha çok sığır yetiştirilmesinde uygulanmaktadır.

Doğu illerimizde yükseltinin fazla olması da **kış turizmini** ve **hayvancılık** faaliyetlerini olumlu etkilemiştir. Hayvancılığın gelişmesi **et ve süt ürünlerine** bağlı tesislerin açılmasını sağlamıştır.

Marmara'da ulaşımın gelişmesi **ticaret ve sanayi tesislerini** de artırmıştır. Akdeniz ve Ege kıyılarımızda iklimin elverişli olması **seracılık ve yaz turizminin** gelişmesini sağlamıştır.

MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARIMIZ

Maden: Yeraltından çıkarılan ve ekonomik değeri olan maddelere "maden" denir.

1935 yılında yer altı maden kaynaklarımızı araştırmak için **Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü MTA** kuruldu.

Enerji Kaynakları: İş yapabilme gücüne enerji denir. Enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenemez enerji kaynakları olarak 2'ye ayrılır.

Taşkömürü: Türkiye'de **Zonguldak** ve çevresinde çıkartılır. Demir-çelik fabrikalarında demirin eritilmesi için kullanılır.

Bor: Dünyada en çok Türkiye'de bulunmaktadır.

Balıkesir, Eskişehir, Kütahya ve Bursa'da rezervi bulunmaktadır. **Cam, ilaç, elektronik ürün, gübre yapımı ve roket yakıtı** gibi çok geniş kullanım alanları vardır.

Linyit: Türkiye'de en çok bulunan madenlerimizdendir.

Rezervi en çok bulunan illerimiz Manisa, Kütahya, Sivas ve Kahramanmaraş'tır. **Termik santrallerde, elektrik üretiminde ve konutlarda yakıt olarak da kullanılır.**

Boksit: Türkiye'de çıkarılan yer altı kaynaklarından biridir. **Alüminyum** yapımında

kullanılır. Antalya ve Konya çevresinde yoğun olarak çıkartılmaktadır.

Bakır: **Artvin, Kastamonu, Diyarbakır ve Elazığ** illerinde rezervleri bulunmaktadır. Kolay işlenebildiği ve iletken olduğu için yaygın bir kullanım alanına sahiptir. **Elektrik ve elektronik alanında, süs eşya yapımında kullanılmaktadır.**

Petrol: **Güneydoğu Anadolu**'da çıkartılan petrol ihtiyacımızı karşılayamamaktadır. Motorlu araçlarda yakıt olarak kullanılır.

SU KAYNAKLARIMIZ

Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrili olan iki ayrı yarımadadan oluşmaktadır. Bu durum akarsularımızın kısa boylu olmalarında etkili olmuştur.

Meriç ve Asi Nehirleri ülke sınırlarımızın dışından gelip ülkemizden geçerek çevremizdeki denizlere dökülür.

Fırat, Dicle, Aras, Kura, Çoruh nehirleri ise ülkemizden doğar başka ülkelerin topraklarında da geçer.

Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya, Gediz, Göksu, Seyhan, Ceyhan nehirleri ise ülkemiz sınırları içinde akmaktadırlar.

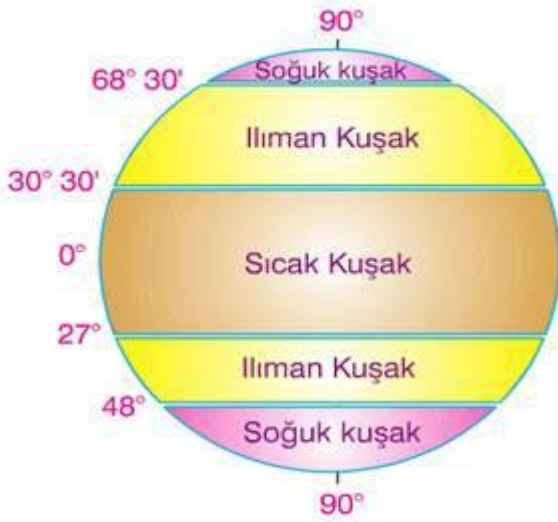
Yükseltinin fazla olduğu yerlerde akış hızları fazla olduğu için üzerlerine **barajlar** yapılmıştır. Barajların dışında ise doğal göllerimizde vardır. Eğirdir, Burdur, Beyşehir gölü gibi göllerinin yoğun olarak bulunduğu bölgeye **göller yöresi** adı verilmiştir.

Yer altı suları, yer altında biriken ve topraktaki boşlukları doldurarak akan sulardır. Bu sular içme, kullanma, tarımda sulama, fabrikaların su ihtiyaçlarının temininde büyük önem taşırlar.

Bazı yer altı sularının yerin derinliklerden gelmesi sularının sıcak olmasına neden olmuştur. Bu sulara **kaplıca**, **ılıca** gibi adlar verilir.

ÇEVREMİZDE KİMLER YAŞIYOR?

İnsanlar, bulundukları bölgenin doğal ortamına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bölgenin iklim özellikleri insanların yaşayışlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Yeryüzünde farklı iklim tipleri bulunmaktadır. Bu iklim tiplerinde yaşayan insanların günlük yaşantıları da farklılık gösterir.

SICAK İKLİMLER

Ekvatorial İklim

- Brezilya, Amazon ve Kongo havzaları, Malezya, Filipinler ve Papua Yeni Gine'de görülmektedir.
- Güneş ışınları dik ve dike yakın geldiği için çok sıcaktır. **Yıl boyu ortalama sıcaklık 27 C dir.**
- **Her mevsim bol yağış alır.** Bu yüzden ağaçların boyları 45 metreye kadar yükselir.
- Ekvatorial iklimin görüldüğü yerlerde ağaçların fazla olması insanların evlerini ahşaptan yapmalarına sebep olmuştur.

- **Kakao, kauçuk, muz** ve ağaçlardan elde edilen kereste önemli gelir kaynağıdır.
- Bu iklim tipi günlük ve yıllık sıcaklık farklılıklarının en az olduğu iklimdir.
- Yıl boyunca **yüksek sıcaklık** ve **bol yağış** nedeniyle tropikal **yağmur ormanları** doğal bitki örtüsüdür.

Muson İklimi

- Asya'nın güneyi ve güneydoğusundaki Hindistan, Bangladeş, Japonya, Çin gibi ülkelerde görülür.
- **Yazın okyanus üzerinden gelen rüzgârlar, bölgede aşırı yağışlara,** aşırı yağışlar da su taşkınlarına neden olur.
- Muson ikliminde yağışların fazla olması **pirinç üretimini** kolaylaştırır. **Pirinç** su dolu tarlalarda yetişir. Bu bölgede tarım yaygın olduğu için nüfus yoğundur.
- Mobilya ve gemi yapımında **teak** adı verilen ağaçlardan faydalanırlar.
- Bu iklim tipinde **yaz mevsimi yağışlı, kış mevsimi kurak** geçmektedir.
- Yağışsız dönemde yaprağını döken ormanlar doğal bitki örtüsünü oluşturur.
- **Pirinç, çay en çok yetiştirilen** tarım ürünleridir.

Çöl İklimi

- Bu iklim tipinde **sıcaklıklar oldukça yüksek, yağışlar ise son derece azdır.**
- Arabistan yarımadası, Büyük Sahra Çölü, Avustralya'nın iç kısımları, Kızılırmak, Karakum ve Taklamakan Çölleri bu iklimin görüldüğü yerlerdir.
- Bitki örtüsü bakımından oldukça fakirdir. Çoğunlukla **dikenli çalılar** ve **kaktüsler** görülür.
- Çöl ikliminin simgesi **hurma**dır. Yeraltı suyunun yüzeye çıktığı yerler olan **vahalar**da sulama ile pamuk, yer fıstığı, tahıl ve üzüm yetiştirilir.

ILIMAN İKLİMLER**Akdeniz İklimi**

- ✓ Akdeniz iklimi dünyamızın 30 ile 40 enlemleri arasında yer alır.
- ✓ Akdeniz iklimi Akdeniz çevresindeki ülkelerde, ABD, Şili, Avustralya, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde görülür.
- ✓ **Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçer.** Yağışlar genellikle yağmur şeklindedir.
- ✓ Yağışlar en fazla kış mevsiminde olur. Kışın sıcaklık 0 °C'nin altına nadiren düşer.
- ✓ Doğal bitki örtüsü kuraklığa dayanabilen bodur çalılardan oluşan **makidir.**
- ✓ Turunçgiller, zeytin, incir, pamuk, yer fıstığı önemli tarım ürünleridir.

Karasal İklim:

- **Yazlar sıcak, kışlar ise çok soğuk ve kar yağışlı geçer.**
- Denizden uzak karaların iç kesimlerinde görülmektedir.
- Yıllık sıcaklık farklılıkları oldukça fazladır. **Bitki örtüsü bozkır** (step) **dır.**
- Buğday, arpa, üzüm, elma, şekerpancarı yetiştirilen başlıca ürünlerdir.
- Karasal iklimin görüldüğü alanlarda küçükbaş hayvancılık yapılır. Koyun en çok yetiştirilen küçükbaş hayvandır.

SOĞUK İKLİMLER**Kutup İklimi:**

- Dünyanın kuzey ve güney kutup noktalarına yakın olan yerlerinde görülür.
- Çoğu yer buzullarla kaplıdır. Çok soğuk olan bu bölgelerde insan yaşamı zordur.
- Yıllık ortalama sıcaklık -30 C ile -35 C arasındadır.
- **Bitki örtüsü yoktur. Tarım ürünleri yetiştirilemez.**

- Avcılık ve balıkçılık insanların önemli geçim kaynağıdır.
- Kışın buzdan ve balina kemiklerinden yaptıkları **İglu** denilen kubbeli, geleneksel evlerde yazın ise çadırlarda yaşarlar.
- Kanada'nın kuzeyi, **Alaska, Grönland ve Sibirya'nın doğusunda** yaşayan yerli halka **Eskimo** denir. Eskimolar genellikle **Ren geyiği** derisinden yapılmış **kürklu ve kalın kıyafetler** giyerler. Böylece soğuk hava koşullarına karşı kendilerini korurlar. Ulaşımında ise köpeklerin çektiği **kızakları** kullanırlar.

Sosyal Bilgiler
Ders Notu + Yazılı +
Test + Etkinlik + Bilgi
Kartları + Online
Testler
sosyalciniz.net

